

Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimisteaduskond

Madis Roosalu

Arhitektuurimälestiste kaitse ja
ennistamine Eesti NSV-s 1955-1965

Bakalaureusetöö

Juhendaja:

Prof. Juhan Maiste

Tallinn 2005

Sisukord

SISUKORD	2
1 SISSEJUHATUS	3
1.1 Miks uurida restaureerimise ajalugu ja muinsuskaitse nõukogude perioodi?	3
1.2 Muinsuskaitse tegevuse käsitlemisest Eestis	4
1.3 Meetodid ja allikad.....	9
2 PERIOODI ISELOOMUSTUS	11
2.1 Ühiskondlik ja poliitiline situatsioon ENSV-s 1955-1965.....	11
2.2 Muinsuskaitse käsitlemine ENSV ajakirjanduses 1955-1965	13
2.3 Muinsuskaitset reguleerivad õigusaktid ENSV-s	17
2.4 Arhitektuurimälestiste kaitse ja restaureerimise organisatsiooniline korraldus ENSV-s.	21
2.5 Kokkuvõte.....	25
3 PRAKTILISE RESTAUREERIMISE KÜSIMUSED	27
3.1 Kriitiline ülevaade TRT tegevusest aastaaruannete põhjal.....	27
3.2 Teadusliku restaureerimise meetod – Tallinna linnamüüri näitel	30
3.3 Vabaõhumuuseumi rajamine Rocca al Mares	36
3.4 Sakraalhoonete restaureerimise raskused.	41
3.5 Funktsiooni - või vormimuutus?.....	48
3.6 Varemete ihalus	51
3.7 Kokkuvõte.....	54
KOKKUVÕTE	56
KASUTATUD ALLIKAD	59
FOTOD JA JOONISED	63
LISAD	64
Lisa 1 Lühendid.....	64
Lisa 2 1955-1965 muinsuskaitse ja restaureerimise vallas tegutsenud isikute lühibiograafiad.....	64
Lisa 3 1955-1965 ajakirjanduses ilmunud muinsuskaitse ja arhitektuurimälestiste restaureerimise teemaliste artiklite loetelu	70
Lisa 4 Muinsuskaitsealaste ENSV seaduste ja ENSV Ministrite Nõukogu määruste tekstid.....	74

1 Sissejuhatus

Käesolev bakalaureusetöö uurib arhitektuurimälestiste kaitse ja ennistamise alase tegevuse nõukogude aegset teist kümnendit - aastaid 1955-1965. Esimest sõjajärgset kümnendit (1944-1955) uuris oma bakalaureusetöös kaasüliõpilane Matis Rodin¹ ning järgneva kümnendiga (1965-1975) tegeleb oma uurimistöodes noorem kaasüliõpilane Mihkel Vooglaid. Selline süstemaatiline nõukogude aegse muinsuskaitse alase tegevuse uurimine Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimisteaduskonna tudengite poolt ei ole juhuslik, vaid nimetatud uurimistöde juhendaja, prof. Juhan Maiste sihikindel plaan. Perspektiivis võib käesolev töö saada peatükiks üliõpilastöödest koosnevas kogumikus ENSV arhitektuurimälestiste restaureerimisest.

1.1 Miks uurida restaureerimise ajalugu ja muinsuskaitse nõukogude perioodi?

Maailm on oma arengus jõudmas aega, mil kõik on valmis. Siis jääb üle vaid seda valmishitatut alal hoida ja restaureerida. Restaureerimine tähendab arusaamist asjadest, nende olemusest ja algupärast ning nende ajaloo mõistmist. Selleks, et restaureerida, peab teadma kuidas, miks ja mida restaureerida. Et restaureerimist mõista, peab mäletama restaureerimise ajalugu. Käesoleva üliõpilastöö eesmärk on õppida tundma Eesti lähiminekiku restaureerimise ajalugu, et mõista paremini restaureerimise ja konserveerimise tänast seisut, probleeme ja eetikat.

Nõukogude okupatsioon Eestis aastatel 1940-1941 ja 1944-1991 polnud just meeldiv aeg ei eestlastele ega ka eesti kultuuripärandile. Kahasse aastatel 1941-1944 Eestit okupeerinud saksa natsidega tekitasid nõukogude okupandid Eesti rahvale ja maale korvamatut kahju, hävitades nii kultuuripärandit kui inimesid.

¹ Rodin, Matis. Muinsuskaitse sõlmpunktid aastatel 1944 kuni 1955. Peamised arengujooned stalinlikus muinsuskaitstes Nõukogude Eesti näitel. Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimisteaduskond. Tallinn 2005 [Bakalaureusetöö]

Kuid seda aega tuleb meeles pidada ning mäletada austusest nende inimeste vastu, kelle loovuse parimad aastad ja elu oli saatuse tahtel antud elada just siis. Olgu paljude seast siinkohal ära mainitud kaks nime – kunstiteadlased Helmi Üprus ja Villem Raam. Need on inimesed, kes vaatamata nõukogude režiimi repressioonidele, aga võib-olla just nende kiuste, pühendusid täie andumusega arhitektuuripärandi uurimisele ja muinsuskaitsele.

Nõukogude aeg on eesti muinsuskaitse ja arhitektuuripärandi hoidmise ajaloos oluline kui teatud geneesi periood, mil kujundati välja meetodid, organisatsioon ja mõttelaad arhitektuuri restaureerimiseks. Toona tehtud uurimistöode maht ja kvaliteet on tänaseni aukartust äratav. Loomulikult tehti ka vigu, kuid neist õpiti ja õpitakse tänaseni. Tagantjärele vaadates näeme me Eesti nõukogude aegse muinsuskaitse filosoofilist mõtet arenemas rööbiti Euroopa muinsuskaitse filosoofiaga. Ära lõigatuna ülejäänud Euroopast võib taoline mõtete arengute sarnasus tunduda üllatav, kuid on seletatav Villem Raami ja Helmi Üpruse väga hea (nõukogude eelse) euroopaliku haridusega. Kindlasti ei ole vaja tänada toonases Nõukogude Liidus silmapaistva tasemega muinsuskaitse arendamise eest Eestis (Kommunistlikku) Parteid ja (Nõukogude) Valitsust, nagu siis kombeks oli, vaid viimaste kiuste oma tööd teinud inimesi.

Objektiivsuse huvides tuleb siiski märkida, et muinsuskaitse on sellel perioodil ala, kus leiavad ühise huvi ning võimaluse koostööks enamasti lepitamatud pooled - nõukogude võim ja rahvuslikud aated, täpsemalt küll kumbagi mõtlemist esindavad inimesed.

1.2 Muinsuskaitse tegevuse käsitlemisest Eestis

Teadaolevalt ei ole senini avaldatud ühtegi terviklikku Eesti arhitektuuri muinsuskaitse, ennistamise või konserveerimise alast tegevust käsitlevat uurimistööd või kogumikku. Siiski on ilmunud restaureerimistegevuse ülevaateid

ning probleemartikleid kogumikes ning erialaväljaannetes ja muinsuskaitse ajaloo üksikuid perioode käsitlevaid akadeemilisi uurimusi.

Kahjuks on laiemale üldsusele täna veel kättesaamatud Eesti restaureerimise vanema põlvkonna esindajate mõtteis või käsikirjas mälestused ja käsitlused. Omamoodi elavaks restaureerimisteatmikuks on Jevgeni Kaljundi ja tema märkmed. Kolleegidele on lubadusi andnud Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse (VRV) kohta kirjutamisest Ülo Puustak. Talletamist väärivad on Heino Uuetalu ja Fredi Tompsi mälestused². Kahjuks ei ole kedagi nimetatuid jõutud antud uurimisteema kontekstis intervjuerida. Eakate restauraatorite järjekindel ja korralikult ettevalmistatud intervjuerimine oleks aga ilmtingimata vajalik ning seda võiks teostada koostöös kaasüliõpilase Mihkel Vooglaiuga, kes oma uurimuse (aastad 1965-1975) ja lõputöö tarbeks saaks kindlasti huvitavat materjali ning vahetu emotsionaalse kogemuse otse ajastu elavatelt tunnistajatelt.

Jättes siinkohal välja nõukogude eelsel ajal ilmunud (nt. M.Schmiedehelmi “Kümme aastat esiajalooliste muististe kaitset”³.) ning sellele eelneva aja käsitlused, toon järgnevalt ära põhilised trükis avaldatud restaureerimise käsitlused koos lühikeste annotatsioonidega ning rõhuasetusega 1955-1965 aastat puudutavatele kirjutistele.

Eesti arhitektuuri ajalugu (1965)⁴.

1965. aastal ilmunud “Eesti arhitektuuri ajalugu” sisaldab Hugo Renniku kirjutatud alapeatükki “Ülevaade arhitektuurimälestiste kaitsest Eesti NSV-s sõjajärgsel perioodil”. Seal on neljal leheküljel ära toodud ülevaade sõjapurustustest ning

² F.Tompsi ja H.Uuetaluga Restaureerimiskoolis toimunud kohtumiste protokollid on Aale Kase valduses.

³ Schmiedehelm, M. Kümme aastat esiajalooliste muististe kaitset. Tartu, ERM 1935

⁴ Eesti arhitektuuri ajalugu. Tallinn 1965. Lk 513-516

sõjajärgsel ajavahemikul kuni 1965. aastani toimunud restaureerimistegevusest hoonete funktsionaalsete rühmade lõikes.

Fredi Tomps. Arhitektuurimälestiste säilitamine (1974)⁵

F.Tompsi põhjalik artikkel on sissejuhatuseks "Ehituse ja arhitektuuri" numbrile, mis suures enamuses on pühendatud just restaureerimisele ja ajaloolistele teemadele. F.Tomps annab statistilise ülevaate kaitsealustest arhitektuurimälestistest ning hinnangu nende seisundile. Järgnevalt selgitab autor arhitektuurimälestiste säilitamise olemust ning põhilisi võtteid ja probleeme selles tegevuses, nagu: konserveerimine, restaureerimise printsiibid, moodsate konstruktsioonide ja tehismaterjalide kasutamine ning mälestise kohandamine vastavaks uuele otstarbele. Lisaks on autor käsitlenud praktikas juurdunud erinevaid restaureerimismetoodikaid vastavalt mälestise põhimaterjalile.

Lisaks F.Tompsi artiklile leidub nimetatud ajakirjanumbris kaks artiklit Helmi Üpruselt ("Sotsiaalsete, funktsionaalsete ja looduslike iseärasuste osatähtsus Tallinna vanalinna regeneerimisel" ning "Külas SFV ja Taani restauraatoritel") ja temaatiline rubriik "Ehitusmälestised" kuue artikliga erinevatelt autoritelt, millistes käsitletakse ehitusmälestisi ja nende ehitusajaloolisi ning restaureerimisalaseid probleeme.

Ülo Puustak. Veerandsada aastat Eesti NSV ehitusmälestiste restaureerimistegevuses (1975)⁶ ja 30 aastat ehitusmälestiste restaureerimist Eesti NSV-s (1980)⁷

Teadusliku Restaureerimise Töökoja, hilisema Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse, 25. ja 30. aastapäevale pühendatud sisutihedais

⁵ Tomps, Fredi. Arhitektuurimälestiste säilitamine. - *Ehitus ja Arhitektuur*, 1974, nr 1, lk 3-11.

⁶ Puustak, Ülo. Veerandsada aastat Eesti NSV ehitusmälestiste restaureerimistegevuses. - *Ehitus ja arhitektuur*, 1975, nr 2, lk 39-41.

⁷ Puustak, Ülo. 30 aastat ehitusmälestiste restaureerimist Eesti NSV-s. - *Ehitus ja Arhitektuur*, 1980. Lk. 3-5

ülevaateartiklid. Esimese artikli väikesesse mahtu on püütud suruda võimalikult täiuslik ülevaade tehtust ning tegijatest. Loetelud sisaldavad nii restaureerimisobjekte kui avaldatud trükiseid. Artiklis ei unustata ka näituseid, väliskontakte ning osavõtte teadusseminaridest. Teine artikkel osaliselt kordab eelmist kuid teises pooles on lisatud esimesele artiklile järgneva viie aasta sündmuste kirjeldus.

Mart Port. Nõukogude Eesti arhitektuur. (1983)⁸

Mart Port annab peatükis "Restaureerimine" sisutiheda ülevaate arhitektuurimälestiste kaitse statistikast, restaureerimise organisatsioonist ning selle kujunemisest ja ENSV muinsuskaitsealasest seadusandlusest. Lisaks on ära toodud tähtsamad objektid ning nendel töötanud juhtivate spetsialistide nimed. Märkimisväärne on peatüki muinsuskaitset seletav ning restaureerimisprintsiipe kirjeldav osa.

Jaan Tamm. Restaauraatorid vanas Tallinnas. (1984)⁹.

"Restaauraatorid vanas Tallinnas" on 1984. aastal Jaan Tamme sulest ilmunud ülevaade restaauraatorite tegevusest Tallinna vanalinnas 1950-1983. aastani. Restaureerimise ajaloo algusena Tallinnas käsitleb J. Tamm Oleviste tornikiivri taastamise pärast 1625.a. välgust süttinud tulekahju. Sissejuhatusele järgneb objektide kaupa kronoloogiline loetelu tehtud töödest, mis ajastuomaselt on neutraalne või kiitva alatooniga ning väldib probleeme ja kriitikat. Raamat sisaldab kaasaegseid mustvalgeid fotosid ning mõnede objektide jooniseid.

⁸ Port, Mart. Restaureerimine. – Rmt: Nõukogude Eesti arhitektuur. Tallinn 1983, lk 37 - 40.

⁹ Tamm, Jaan. Restaauraatorid vanas Tallinnas. Tallinn 1984.

Fredi Tomps. Eesti arhitektuurimälestiste kaitsest ja kasutamisevõimalustest. (1985)¹⁰

ENSV arhitektuurimälestiste riikliku hoolduse 35. aastapäevale pühendatud ülevaateartiklit alustab Tomps restaureerimise ajaloo dateerimisega Eestis 1803. aastasse, mil Tartu Toomkirikus alustati kooriruumi rekonstrueerimisega. Edasi jätkub restaureerimise ja muinsuskaitse ajaloosündmuste kronoloogia, millele järgneb ülevaade TRT ja VRV 35 aasta pikkusest tegevusest. Artikli viimases osas on defineeritud ja püütud näidete varal seletada mõisteid konserveerimine, restaureerimine, rekonstrueerimine ja regenererimine.

Eesti ehitismälestised. Aastaraamat (1990)¹¹

Riiklik Uurimise ja Projekteerimise Instituut "Eesti ehitismälestised" üllitas 1990. aastal oma üle-elmisel so. 1988. aastal täitunud 10 aastase tegevuse tähistamiseks kõigile arhitektuuri- ja muinsuskaitsehuvilistele mõeldud artiklite kogumiku – aastaraamatu "Eesti ehitismälestised". Enamasti käsitlevad kogumiku autorid oma artiklites 1980-ndate aastate probleeme. Varasemate kümnendite uurijale huvipakkuvaid noppeid on mõnedes artiklites, mis kirjeldavad mõne objekti restaureerimise ajalugu (nt. J.Maiste Tallinna Mustpeade hoonete ehitusloost.) aga ka "In Memoria" kolleegide elutööd kirjeldavate järelehüüetega.

Mart Kalm. Eesti 20. sajandi arhitektuur (2001)¹².

Nõukogude-aegsele restaureerimistegevusele pühendatud alapeatükk on ka Mart Kalmu 2001. aastal ilmunud "Eesti 20. sajandi arhitektuuris". Seitsmel leheküljel ning ligi paarikümne silmapaistvama restaureerimisobjekti illustatsioonidega artiklis annab Kalm kriitilise ülevaate nõukogudeaegsest restaureerimisest Eesti NSV-s.

¹⁰ Tomps, Fredi. Eesti arhitektuurimälestiste kaitsest ja kasutamisevõimalustest. *Ehitus ja Arhitektuur*. 1985 nr 1 / 2. Lk 2-10

¹¹ Eesti ehitismälestised. Aastaraamat. / Toimetaja: Tiit Masso. Tallinn 1990.

¹² Kalm, Mart. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, 2002. Lk 425-431.

Restaureerimispeatükid monograafiates

Restaureerimistegevust kirjeldavad lühikesed peatükid on heaks tavaks saanud üksikobjektidele pühendatud monograafiates (nt. Tallinna linnamüür¹³, Niguliste kirik¹⁴, Pirita klooster¹⁵). Eriti rõõmustav oli lugeda Kersti Markuse sulest üksikasjalikku ja kriitilist ülevaadet Kaarma kiriku restaureerimisest 1920-1999.a., milles halastamatu otsekohesusega olid, kiiduväärt tegemiste seas, välja toodud ka kõik möödalaskmised ning väärotsused¹⁶.

1.3 Meetodid ja allikad

Uurimistöö on jagatud etappidesse kursusetöedena, mis käsitletava perioodi raames vaatlevad uuritavat teemat erinevaist aspektidest. Kursusetööde kokkuvõtteks ning ajastule lõplikku hinnangut andvaks on käesolev, bakalaureuse kolme aastase stuudiumi lõputöö.

Uurimistöö keskendub kirjalike allikate ja autentsete dokumentide läbitöötamisele ning muinsuskaitse probleemide, nende püstituse ja lahenduste hindamisele maailma muinsuskaitsefilosoofia taustal.

Autentsete arhiividokumentide ja autorite originaaltekstide kõrval on oluline sõna sekka öelda ka ajaloo elavatel tunnistajatel, kes käsitledaval perioodil muinsuskaitse ja restaureerimise vallas tegevad olid. Käesoleva töö kirjutamist on mõjutanud vestlused Teadusliku Restaureerimise Töökoja ja selle järglaste ning muinsusjärelvalve töötajate Fredi Tompsi, Heino Uuetalu ja Ülo Puustakuga.

Arhiivimaterjalide juurde asumisele eelnes ülevaate koostamine käsitletaval perioodil ajakirjanduses ilmunud temaatilistest artiklitest.

¹³ Zobel, Rein. Tallinna keskaegsed kindlustused. Tallinn, 1980. Lk. 279-288.

¹⁴ Lumiste, Mai; Kangropool, Rasmus. Niguliste kirik. Tallinn, 1990. Lk. 55-61

¹⁵ Raam, Villem; Tamm, Jaan. Pirita klooster. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005. Lk.68-73

¹⁶ Markus, Kersti; Kreem, Tiina-Mall; Mänd Anu. Eesti kirikud I. Kaarma kirik. Tallinn: Muinsuskaitseamet, 2003. Lk. 106-117.

Töö tugineb Rahvusarhiivi, Muinsuskaitseameti arhiivi ja Tallinna Linnaarhiivi materjalidele, mille seas on nii ametlikud aruanded, projektdokumentatsioon, väliuurimiste päevikud kui ka rikkalik foto- ja graafiline materjal. Loetletud arhiivimaterjalid avavad otsekohese, ausa ning vahenditu pildi minevikku. Vähesed perioodikas ilmunud kirjutised joonistavad ajalookangale traagilise pildi ühiskonnast, mille suhtumine ajalooliselt väärtuslikku pendeldab ülimalt ignorantsi ning siira vihkamise vahel. Siit kerkibki küsimus, mis oli selleks pinnaseks, millel muinsuskaitse oma juuri ajama hakkas? Kust pärinevad ideed, arusaamad ja väärtused, mis sunnivad teatud inimesi valitsevat ideoloogiat trotsides võitlusesse ükskõikse ühiskonna ja vaenuliku võimuga, et läbi töö ja otsingute jõuda euroopaliku restaureerimismetoodika ja –kultuuri tekkimiseni Eestis ning käia 1960-ndatest aastatest alates mõtetes ühte sammu maailma restaureerimisfilosoofia arengutega?

2 Perioodi iseloomustus

2.1 Ühiskondlik ja poliitiline situatsioon ENSV-s 1955-1965.

Käsitlev kümnend on oma piirdaatumites küll tinglik, kuid lähemal vaatlemisel siiski tervikuna ENSV ajaloos käsitlev kui areng stalinismilt brežnevlikku sotsialismi, mida ajaloolased ka “Hruštšovi sulaks” nimetavad. Ajaloolisteks verstapostideks oleksid käesoleva töö kontekstis 1956. aasta NLKP XX kongress, kus Hruštšov Stalini isikukultust kritiseeris ning, millega muudeti ametlikuks ka Stalini surmale järgnenud poliitiliste olude lõdvenemine. Perioodi lõppu tähistab Brežnevi võimuhaaramine NLKP-s 1964. aastal.

1956.a. toimus EKP KK pleenum, millel kritiseeriti EKP KK VIII pleenumi “liialdusi”, kuid poliitilist situatsiooni ning venelastest ja venemaa eestlastest kommunistide võimu see ei kõigutanud. 1956. aastal rikkus NSVL Ungari suveräänsust ning viis seal oma vägede abil läbi verise kommunistliku riigipöörde. Nende sündmuste järel olid mängureeglid selged: Stalinlikku dilemmat – surm siin või Siberis – enam ei ole ning mingit vabanemist või “valget laeva” ka ei tule. Jäi üle kohaneda oludega.

Aastatel 1957-1964 toimus Eestis nn. Rahvamajanduse Nõukogu süsteem, mis tähendas elujärje paranemist ning vabamaid majanduslikke olusid ja kohaliku initsiatiivi tõusu. Kuuekümnendate keskel hakkasid taastuma ka vaimsed kontaktid Euroopaga, toimusid teadlaste ning kultuuritegelaste vahetused (sh. näiteks tänaseni legendaarne 1964.a Tallinna džässifestival). 1965. aastal avati regulaarne reisilaevühendus Tallinna ja Helsingi vahel.

Restaureerimise kontekstis olulised sündmused on Helmi Üpruse naasmine kunstiteaduse juurde 1953.a., millal ta asus tööle Teadusliku Restaureerimise

Töökotta (TRT)¹⁷ ja Villem Raami tagasipöördumine Siberist ning tööle asumine TRT-s 1956. aastal. Muinsuskaitse tegevuse aktiveerumise märgiks vaadeldava perioodi alguses on ENSV Ministrite Nõukogu määrus “ENSV territooriumil asuvate riikliku kaitse alla kuuluvate kultuurimälestiste arvelevõtmise, kaitse organiseerimise ja kaitse kontrolli tugevdamise kohta” 20. oktoobrist 1956. Samal aastal hakkas tulemuslikult edenema ka Vabaõhumuuseumi loomise plaan. 1957.a. eraldati Vabaõhumuuseumile maa-ala Rocca al Mares ning kinnitati projekteerimise ülesanne. Muuseumi ekspositsioon avati külastajatele 1964.a. 29. augustil.

Ootamatu tagasilöögi sai restaureerimistegevus 1962 või 1963 aastal Hruštšovi külaskäigul Leetu, kus talle tutvustati Trakai lossi restaureerimist. Leedulaste viis rahvamajanduse ressursse kulutada vanade varemete peale tundus arutuna mehele, kes oli Nõukogude Liitu toonu elamuehituskombinaadid ning suurpaneel lamud. Selline enne kuulmatu raiskamine leidis Hruštšovi käsul kohese lõpu ning restaureerimiseelarveid vähendati mitmeks aastaks sh. ka Eestis¹⁸.

Oluliseks sündmuseks kogu Eesti kultuuri loos on kindlasti “Eesti arhitektuuri ajaloo” ilmumine 1965.a., mille koostamisse andsid eriti suure panuse just TRT töötajad. Kuuekümnendate aastate esimesel poolel küpsenud muinsuskaitse mõtte ja tegevuse võidukaks saavutuseks on aga 1966. a. 2. augustil antud ENSV Ministrite Nõukogu määrus Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni loomise kohta.

¹⁷ Jevgeni Kaljundi. In memoriam Helmi Üprus 1911-1978. *Eesti ehitusmälestised. Aastaraamat*. Tallinn 1990 Lk 261-263

¹⁷ Uuetalu, Heino. In memoriam Hugo Rennik 1925-1966. *Eesti ehitusmälestised. Aastaraamat*. Tallinn 1990 Lk 264-265

¹⁸ Andmed vestlusest Ülo Puustakuga 04. mai 2004. Restaureerimissummade kärpimine on näha ka Ü.Puustakult saadud käsikirjalise “Andmed VRV plaaninäitajate kohta aastatel 1959-1970. Koostaja Olaf Vahtrik” ülevaate tabeli koopiast. Koopia autori valduses.

Muinsuskaitse ja restaureerimise tähendus nõukogude ühiskonnas.

Järgnev on arhitekt Mart Pordi põhjendus restaureerimise ja muinsuskaitse tähtsusest nõukogude ühiskonnas. “Viimaste aastakümnete jooksul üha kiirenenud urbaniseerumine ja sellega kaasnenud ühenäoliste tüüpelamutega hoonestatud uusehitusrajoonid on sundinud senisest tõsisemalt suhtuma üha haruldasemaks jäävasse arhitektuuri pärandisse. Vana arhitektuur viib kaasaegse inimese hoopis teise maailma, kus on teised mastaabid, proportsioonid, värvid, atmosfäär. /../ Niisugused (arhitektuuri) ansamblid aitavad ka uusi linnu ja asulaid individualiseerida, rikastada meid ümbritsevat ühiskonda, anda inimesele psühholoogilist lõdvestust, millel on intellektuaalse tasakaalu säilitamisel ja loomejõudude taastamisel tohutu tähtsus. /../ Ehitismälestised on ühiskonna mälu edasiandjad, nad räägivad meile ka sellest ajast, mille kohta puuduvad kirjalikud ülestähendused. Neil on suur patriootlik tähendus, kuna nad on osake kodumaast, tema traditsioonidest.”¹⁹

2.2 Muinsuskaitse käsitlemine ENSV ajakirjanduses 1955-1965

Muinsuskaitset, restaureerimist ja arhitektuurimälestisi käsitlevaid kirjutisi leidis vaadeldava perioodi ajakirjanduses 71 artiklit, lisaks vaatluse alt välja jäetud arheoloogia- ja kunstimälestiste käsitlused. Täheldatav on temaatiliste kirjutiste arvu kahanemine perioodi keskel ning eesti keelsete väljaannetega võrreldes ebaproportsionaalselt väike osakaal vene keelsetes väljaannetes – vaid 4 artiklit.

Kohalikest lehtedest on teemakohaseid artikleid enim Tallinna “Õhtulehes” ja Tartu “Edasis”. Ülejäänud rajoonilehtedes on vaid üksikuid paikkonna arhitektuurimälestistele pühendatud artikleid. Tõenäoliselt ei küündinud kohalike lehtede väikeste toimetuste pädevus teema käsitlemiseni.

¹⁹ Port, Mart. 1983. Lk. 37.

Ülevabariigilistest väljaannetest on kindlasti kaalukaim kultuuriteemale pühendunud "Sirp ja Vasar". Väljapeetuma stiiliga, milleks on pahatihti keelelise kunstikantseliidi stamp, ning sügavama teemakäsitlusega kirjutised on reeglina kas kunstikriitilised, informatiivsed või probleemi tõstatavad. Siiski on "Sirp ja Vasar" suhteliselt kvaliteetne meedium, milles kultuuritegelased saavad erinevates avalikku elu puudutavais küsimustes kaasa rääkida ja diskuteerida.

Omaette kategooria on erialased ning seetõttu huvitavama ja professionaalsema probleemikäsitlusega ajakirjad "Ehitus ja Arhitektuur", "Kunst" ning "Kultuur ja Elu".

Üheks enamlevinud "žanriks" on neutraalsed ajaloolised ülevaated paikkonna arhitektuurimälestistest, näiteks Tartu kohalikus lehes "Edasi" ilmunud sari Tartu ajaloost "Kodulinna kivised ürikud" (1964-1965 kokku 13 artiklit). Ilmub aga ka kriitilisema sisuga kirjutisi, mis püüavad probleemidele avalikkuse tähelepanu tõmmata. Viimaste stiil varieerub manitsevast toonist (nt H.Üprus "Hoolikamalt suhtuda pargikunsti säilitamise" ²⁰.) sõimuni (nt kod. Markovi. "Teaduslik Restaureerimise Töökoda või ehituskonotr?" ²¹). On ka mõned üsna propagandistlikku laadi artiklid, millistes antakse kas ametlikus ja kuivas toonis ülevaade töövõitudest (H.Üprus. "Raekoda ja pioneeride palee".) või kiidetakse lihtsalt nõukogude korda (Gladkih. "Arhitektuurimälestiste restaureerimisest" ²².) Muinsuskaitse ja restaureerimise teemasse haakuvad otseselt aga "Noorte Hääles" 1965. aasta oktoobris – novembris ilmunud seeria arvamuseavaldusi erinevatelt autoritelt Viru tänaval kaubanduse korraldamisest. Vanalinna moderniseerimise

²⁰ Üprus, Helmi. Hoolikamalt suhtuda pargikunsti säilitamise. - *Sirp ja Vasar*. 1958, 14.veebruar.

²¹ Марков, С. Научно-реставрационная мастерская – или строительная контора? - *Советская Эстония*. 1955, 14. oktoober.

²² Гладких, В. Реставрация архитектурных памятников. – *Советская Эстония*. 1959, 6.märts.

teemale sekundeerinud mõttevahetuse võttis mitte midagi ütlevalt kokku ja lõpetas toonane Tallinna peaarhitekt Dmitri Bruns²³.

Käsitletud on enam-vähem kõiki toona aktuaalseid (ning tänini olulisi) arhitektuurimälestisi: Tartu Jaani ja Tallinna Niguliste kirik, Padise ja Pirita kloostrid, Saaremaa kirikud, Tallinna linnamüür ja vanalinn. Viiekümnendate aastate teisel poolel on fookuses arhitektuurimälestiste kaitse teema – õigemini kaitse korraldamatus ning arhitektuurimälestiste hävinemine.

Kogu perioodi läbivaks teemaks on vaidlus Tallinna vanalinna moderniseerimise ja endisel kujul säilitamise pooldajate vahel, mille juhatab 1955. aastal sisse Helmi Üpruse artikkel “Tallinn kui linn-muuseum.”²⁴. Peale kaheksa aastast vaikust võtab 1963. juunis “Rahva Hääles” teema uuesti ülesse Paul Härmson küünilise pealkirjaga artiklis “Linnaehitus teaduslikele alustele.”²⁵ ning jätkab rünnakut suve lõpus pilkavalt pealkirjastatud artikliga “Kas linna tsenter või muuseum?”²⁶, korrates sõja-eelseid modernistlikke ideid nõudmisega rajada läbi vanalinna magistraali, ühendamaks Balti jaama Viru väljakuga. Härmsoni artikkel vallandab ühiskondliku tormi ning aktiveerib muinsuskaitsele mõtlemaid inimesi vanalinna kaitsele. Teadusliku Restaureerimise Töökojas kogutakse allkirju vanalinna terviklikkuse säilitamiseks²⁷. Vanalinna kaitseks võtavad ajakirjanduses sõna kultuuritegelased P. Rummo²⁸ ja Enn Põldroos, kes kirjutab pealkirja all “Vanalinn jäägu vanalinnaks”²⁹: “kultuuriväärtusi ei saa rublaga mõõta”. Teema kulminatsiooniks saab 1964. aastal Tallinna Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspektsiooni juhataja Rasmus Kangropooli, julge žestiga läbi kahe “Ehituse ja

²³ Bruns, Dmitri. Kas on ikka vaieldamatult selge? – *Noorte Hää*. 1965, 21. november.

²⁴ Üprus, Helmi. Tallinn kui linn-muuseum. – *Rahva Hää*. 1955, 18. märts.

²⁵ Härmson, Paul. Linnaehitus teaduslikele alustele. – *Rahva Hää*. 1963, 11.juuni.

²⁶ Härmson, P. Kas linna tsenter või muuseum? – *Rahva Hää*. 1963, 30. august.

²⁷ Andmed vestlusest Ülo Puustakuga 04. mai 2004.a.

²⁸ Rummo, P. Tallinna teemadel. – *Rahva Hää*. 1963, 15. september

²⁹ Põldroos, E. Vanalinn jäägu vanalinnaks. – *Sirp ja Vasar*. 1963, 13. september, lk.5.

Arhitektuuri”³⁰ numbril esitatud, kaitsekõne Tallinna vanalinna sajandite taga välja kujunenud tänavavõrgustikule. Negatiivsete näidetena loetleb ta ülesse rea Nõukogude Liidu linnu, millistes ajalooline tänavavõrgustik sõjajärgses taastamistuhinas koos varematega laiali lükati. Kuid sellele vaatamata planeeritakse arhitektuurseid roimi ajalooliselt väljakujunenud keskkonna vastu visa järjepidevusega. Umbes sel ajal esitleb Tallinna peaarhitekt D.Brunns³¹ samade kaante vahel majandusliku põhjenduse ajalooliste agulite likvideerimiseks. Järgneval kümnendil jätkub vanalinna teema käsitlemine arvukates artiklites juba regenereerimise kontekstis.

R. Kangropooli “Vana Tallinna kui terviku linnaehituslikust ja arhitektuurilisest pärandist” on käsitletaval ajastul avaldatutest kõige programmilisemate ja selgemate muinsuskaitsete seisukohtadega kirjutis. Oma artiklis kirjeldab ta seoseid linna tänavavõrgu ja linna kujunemislöõ vahel – üks on tuletatav (tulenev) teisest. Teiste NSVL linnade näidete varal põhjendab ta Tallinna arhailise tänavavõrgu unikaalsust ning vajadust selle säilitamise järele: “Vana Tallinna tänavatevõrk on oma säilivuselt üks väheseid ja silmapaistvamaid keskaegse planeeringu näiteid Nõukogude Liidus. XIII-XIV sajandist pärinevat tänavatevõrku sellises ulatuses, st. kogu kunagise linnamüüri ümbritsetud maa-ala piires, mujal alal hoidunud ei ole.”

Vana Tallinna väärtustest kõneledes esitab R.Kangropool küsimuse: “Mida kujutab siis kokkuvõtteks endast Vana Tallinn? Millised on need väärtused, mis aegade käigus on säilitanud oma algupära ja milliste edasise eksisteerimise eest on kohustatud hoolitsema kaasaeg?” Ning ta vastab ise järgnevalt: “Vana Tallinna väärtus ei seisne ainult üksikutes ehitismälestistes. Loomulikult ei tule neid

³⁰ Kangropool, Rasmus. Vana Tallinna kui terviku linnaehituslikust ja arhitektuurilisest pärandist. *Ehituse ja Arhitektuur* 1964 nr 3 ja 4, lk: 44-50 ja 33-40

³¹ Brunns, Dmitri. Tallinna vanade elamurajoonide rekonstrueerimisprintsipiidest. *Ehitus ja Arhitektuur* 1965 nr.4 lk 7-12.

alahinnata, kuid näib liialdamisena rõhutada nende ainulaasust, sest analoogiliste kunstistiilide silmapaistvamad saavutused asuvad ilmselt mujal. Märksa olulisem näib olevat aga erakordselt ulatuslikult säilinud linnaehituslik situatsioon, minimaalsete muudatustega kompaktne linnaorganism kui ajalooliselt tõetruu taust, mille foonil elavnevad ja pääsevad õieti mõjule selle kunagised üksikobjektid. Seetõttu peaks olema põhjust hinnata ning rääkida tänapäeval üha haruldasemaks jäävast vanalinna ajaloolisest struktuurist, tänavatevõrgust ja territooriumi ulatusest, kuhu see kogusummas on koondunud.”

R.Kangropool rõhutab eriti Vana Tallinna tänavavõrgu suveräänsust ning allumatust koloniaalvallutuste aegsele kui ka hilisemale rangele planeerimisele. Rääkides Vana-Liivimaa linnadest märgib ta järgmist: “Tallinn on seetõttu ainuke kõne all oleva piirkonna linn, kus koloniaalvallutuste eelse linnalise asula struktuur püsib looduses veel jälgitavana ja kus seda edaspidi oleks võimalik konkretiseerida.”

R.Kangropooli artikkel kujunes proloogiks Tallinna vanalinna kaitsetsooni kehtestavale ENSV Ministrite Nõukogu määrusele 1966. aastal, mille ettevalmistamisel tegid suure töö ära arhitekt Rein Zobel ja kunstiajaloolane Helmi Üprus³². Ühtlasi näitab selle teema elav arutelu toonases ajakirjanduses, et ühiskonnas on muinsuskaitse probleemide vastu tekkinud elav huvi ning, et ajakirjanduse abil on võimalik teravaid probleeme teadvustada, seisukohti selgitada ja vajalikele otsuste vastuvõtmisele võimuparaadis seljatagust luua.

2.3 Muinsuskaitset reguleerivad õigusaktid ENSV-s

Kuni 1961. aastani puudus ENSV-s kultuurimälestiste kaitse seadus. Õigem oleks vist aga öelda, et selline seadus oli olemas kuid unustatud.

³² Kalm, M. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn 2001. Lk 427.

Eesti aegse Muinsusvarade kaitse seaduse tunnustamine ja unustamine (1940).

12. oktoobril 1940 andis ENSV ajutise Ülemnõukogu Presiidium välja seadluse³³ (1936. aasta) Muinsusvarade kaitse seaduse §32 täiendamiseks. Sellega sisuliselt tunnustati eesti aegset seadust, mida aga pärast sõda enam ei mäletatud või ei soovitud mäletada.

Määrused 1961. aastani.

Kuni 1961. aastani reguleerisid arhitektuurimälestiste ja muude kultuuriväärtuste kaitset Eestis ENSV Ministrite Nõukogu määrused ilma alusseaduseta.

21. juunil 1947 anti välja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus “**Eesti NSV arhitektuuriliste muinsusesemete säilitamise ja restaureerimise abinõude kohta**”³⁴, (nr 467) mille lisa nr. 1 sisaldas 256 riikliku kaitse alla võetud arhitektuurilist muinsuseset ning lisaga nr. 2 kehtestati kaks arhitektuur-ajaloolist kaitseala: Tallinn Toompea ja “Vana-Narva”. Nimetatud määrusega pandi vastutus kaitsealuste objektide säilimise eest kohalikele täitevkomiteedele ning järelvalve kohustus ENSV Ministrite Nõukogu juure asuvale Arhitektuuri Valitsusele, mille Muinsuskaitse Osakonnaga tuli kooskõlastada kõik kaitsealade piires toimuvad ehitus ja remonditööd.

Kontroll määruse täitmise üle jäi aga nõrgaks, sest puudusid karistuse normid ning määruse rakendamiseks polnud täitevkomiteedele ka vahendeid ette nähtud. Kaitsenimekirjadesse kantud mälestiste hävinemine ja lammutamine tingis uue määruse väljaandmise.

³³ ENSV Teataja. 1940, nr.26, lk.280

³⁴ Eesti NSV Teataja 1947 nr. 19, lk 309-310, lisad 1, 2: 311-324.

ENSV Ministrite Nõukogu määrus **“Eesti NSV territooriumil asuvate riikliku kaitse alla kuuluvate kultuurimälestusmärkide arvelevõtmise, kaitse organiseerimise ja kaitse kontrolli tugevdamise kohta”** (Nr. 264, 20.10.1956)³⁵

Määruses sarjatakse kohalikke täitevkomiteesid mälestusmärkide kaitse ja hooldamise puuduliku organiseerimise eest ning heidetakse ette teabetahvlite ning osutavate viitade puudumist. Ei peeta küllaldaseks kultuuriväärtuste uurimisele, arvelevõtmisele, säilitamisele ja populariseerimisele pööratud tähelepanu Kultuuriministeeriumi, Ehituse ja Arhitektuuri Komitee ning Teaduste Akadeemia poolt. Nimetatakse konkreetsed objektid ja nende valdajaid asutusi, kes on arhitektuurimälestisi ebapiisavalt säilitanud sh. on nimetatud Tallinna Raekoda.

Torkab silma, et määruses ei mainita ei Vana-Narva olukorda ega isegi mitte Narvat. Jääb mulje, nagu ei kuuluks Narva linn tol ajal üldse ENSV MN valitsemise alla.

Määrus nõuab Kultuuriministeeriumilt, Ehituse ja Arhitektuuri Komiteelt ning Teaduste Akadeemialt kategooriliselt Vabaõhumuuseumi loomiseks vajalike töödega alustamist, tulevaste eksponaatide väljaselgitamist, inventariseerimist ja kaitse alla võtmist.

1936.a. “Muinasvarade kaitse seadust” meenutab määruse alapunkt 2.g., milles kohustatakse Kultuuriministeeriumi, Ehituse ja Arhitektuuri Komiteed ning Teaduste Akadeemiat organiseerima rajoonides asuvate kultuurimälestusmärkide paremaks kaitseks usaldusmeeste võrku kohalikest töötajatest, kes on huvitatud mälestusmärkide kaitse alast tööst.

³⁵ ENSV Teataja 1956 Nr.16 lk.347-356

Lisaks muinsuskaitsele pööratakse selles määruses tähelepanu ka looduskaitsele kohustades Teaduste Akadeemiat tegema ettepanekud looduskaitse korraldamise kohta ENSV-s.

Peab lisama, et vähemalt Vabaõhumuuseumi rajamine hakkas pärast määruse ilmumist kiiresti edenema.

Seadus ENSV kultuurimälestiste kaitse kohta (1961).

1961.a. 8. juunil antakse välja ENSV seadus **“Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi kultuurimälestiste kaitse kohta”**³⁶.

ENSV on selle seadusega esimese NL liiduvabariigina saanud endale muinsuskaitseseaduse. Seaduse 12 paragrahvi sätestavad kultuurimälestiste riikliku kaitse, seda teostavad organid ning keelud ja sanktsioonid. Kultuurimälestise kuritahtliku rikkumise eest on ette nähtud kriminaalvastutus. Täpsemate kaitseabinõude väljatöötamine ja kehtestamine jääb Ministrite Nõukogu ülesandeks.

Seadus näeb ette riiklikud muinsuskaitsealad komplekssete kultuurimälestiste kaitseks, nõuandvate muinsuskaitse nõukogude loomise Kultuuriministeeriumi ning Ehituse ja Arhitektuuri Komitee juurde.

Seaduse seitsmes paragrahv näeb jälle kord ette ühiskondlike usaldusmeeste võrgu loomist.

1947.a. määruse kaitsealuste objektide nimekirja on huvitav võrrelda järgmise, s.o. 1964.a. avaldatud määruse nimekirjadega. **“Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus kultuurimälestiste kaitse korraldamise kohta Eesti NSV-s”**³⁷ (nr. 573, 31. detsember 1964) sisaldab lisadena juba nelja nimekirja riikliku kaitse alla kuuluvatest

³⁶ ENSV Ülemnõukogu Teataja 1961, nr.23 lk 502-503

³⁷ ENSV MN Määruste ja Korralduste Kogu. 1964 nr. 51, lk 1481-1489

vabariikliku tähtsusega objektidest (kokku 3572 objekti): 1) arheoloogiamälestised; 2) ajaloomälestised; 3) kunstimälestised; 4) arhitektuurimälestised (314 objekti). Kuid vahepeal on nimekirjadest hulk objekte vaikselt kustutatud. Silmatorkavaim on pea terve Narva linna kadumine kaitsealuste arhitektuurimälestiste nimekirjast, alles on jäänud vaid Narva raekoda ja Hermanni linnus. Faktiliselt oligi ju Narva vanalinn vahepealse seitsmeteistkümnenda aasta jooksul tasandatud ning olematute objektide kaitsenimekirja lülitamine oleks olnud mõttetu. Loomulikult on vahepeal nimekirju ka täiendatud, tuvastatud “uute” muinsusväärtuste kõrval on nimekirjale kopsaka lisa andnud 50-ndate alguse revolutsiooniliste monumentide püstitamise kampaania, mille viljad on kõik kaitsealuste objektide nimekirja kantud.

1966.a. suvel jõutakse märkimisväärse saavutuseni toonases muinsuskaitsetegevuses kui ENSV MN annab välja määruse **“Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni loomise kohta”**³⁸. Võib väita, et selle määruse näol on tegemist avalikkuse survele vastu võetud otsusega. Seos määrusele eelnenud diskussiooniga ajakirjanduses ning määruse vastuvõtmise vahel on selgelt nähtav.

2.4 Arhitektuurimälestiste kaitse ja restaureerimise organisatsiooniline korraldus ENSV-s.

Arhitektuurimälestiste kaitse ja järelvalve organisatsioon

Arhitektuurimälestiste järelvalveorgan – **ENSV Ministrite Nõukogu Arhitektuuri Valitsuse muinsuskaitse osakond** loodi juba 1944. aastal. Selle esimeseks juhatajaks ning vanemarhitektiks oli 1944-1950 Ernst Ederberg. Vaatamata suurele entusiasmile ning kohusetundele ei õnnestunud Ederbergil noil aastail arhitektuurimälestiste jaoks just palju ära teha, sest tema käsutusest puudusid nii mälestiste konserveerimiseks hädavajalikud vahendid, kui ka sunniabinõud mälestiste lohakate valdajate korralekutsumiseks.

³⁸ ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja 1966 nr.37, lk 445-448

Hiljem nimetati Arhitektuuri Valitsuse muinsuskaitse osakonda korduvalt ümber ning ta kandis arhitektuurimälestiste kaitsega seonduvaid nimesid. Kuuekümnendatel aastatel jätkus töö Ehituskomitee alluvuses **Vabariikliku Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspeksiooni (VAMKI)** nime all. VAMKI ja selle eelkäijate juhatajad või juhataja kt. ehk Eesti muinsuskaitse arhitektuuripoole juhid peale Ederbergi olid³⁹: 1950-1953 Herman Papp; 1953-1955 Hugo Rennik; 1956-1961 Georg Labo; 1960-66 Hugo Rennik.

Tallinna Linna TSN Täitevkomitee otsusega nr. 354, 17. juulist 1952. a. Moodustati Tallinna linna arhitektuuri osakonna juurde isemajandav **Tallinna Arhitektuuri Mälestusmärkide Majavalitsus (TAMM)**. TAMM-i loomist põhjendati vajadusega täita ENSV Ministrite Nõukogu määrust “Eesti NSV arhitektuuriliste muinsusesemete säilitamise ja restaureerimise abinõude kohta” (Nr.467, 21. juuli 1947). Ilmselt ei olnud TAMM-i töö siiski piisavalt tõhus – suurem osa aurst kulus vägikaika vedamisele Teadusliku Restaureerimise Töökojaga - ning 1958.a. moodustati ENSV MN määrusega nr. 899-k, 21. juunist 1958, **Tallinna Linna TSN TK Ehituse ja Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspeksioon (TAMKI)** ning TAMM likvideeriti. Nüüd sai oma arhitektuurimälestiste järelvalve organisatsiooni ka Tallinna linn ning selline korraldus püsib tänaseni.

TAMKI juhtaparaat koosnes viiest ametnikust: juhatajast, inspektor-insenerist, inspektor-kunstiajaloolasest, vanem raamatupidajast ja majavalitsejast⁴⁰. TAMKI ning selle õigusjärglaste juhataja loomisest kuni 1998.a.

1961. aasta ENSV kultuurimälestiste kaitse seaduse järgi lasus vastutus kultuurimälestise säilivuse eest organisatsiooni juhil või isikul, kelle valduses või kelle kasutuses oleval territooriumil mälestis asub. Kaitset teostama olid määratud

³⁹ Olev Maasi ja Ülo Puustaku koostatud käsikirjalise allika “Eesti muinsuskaitse juhid” (23.aprill 1990) põhjal. Käsikirja koopia autori valduses.

⁴⁰ TLA, f 1443, n 1, s 2

vabariikliku organina ENSV MN Riiklik Ehituse ja Arhitektuuri Komitee ning kohalike organitena täitevkomiteed. Nõuandva organina loodi Ehituse ja Arhitektuuri Komitee juurde Muinsuskaitse Nõukogu. Kultuuriministeeriumi juurde loodi aga Ajaloo- ja Revolutsioonimälestiste Kaitse Nõukogu.

Teaduslik Restaureerimise Töökoda

15. juunil 1950.a. alustas ENSV MN Arhitektuuri Valitsuse arhitektuuri mälestusmärkide kaitse osakonna alluvuses tööd **Teaduslik Restaureerimise Töökoda (TRT)**. Organisatsiooni eesmärkidest annab ülevaate väljavõtte asutuse põhikirjast (kinnitatud Arhitektuuri Valitsuse juhataja poolt 8.mail 1950.a.): “Teaduslik Restaureerimise Töökoda on teaduslik-tootmisorganisatsioon, omades ülesande täita tootmistöid arhitektuuri mälestusmärkide remondi ja restaureerimise alal.

TRT funktsioonid seisnevad järgmises: arhitektuurimälestiste teadusliku ja projekt-tehnilise dokumentatsiooni tagamises, arhitektuuri mälestusmärkide, monumentaalmaalide ja teiste kujutava kunstiga seostatud arhitektuuri mälestusmärkide taastamis- ja restaureerimistööde kohta konsultatsioonide andmises ja järelvalve teostamises.

Teadusliku Restaureerimise Töökoja struktuur on järgmine:

- 1) projektsektor (teostab teaduslikku uurimistöid, koostab projekt-tehnilist dokumentatsiooni ja teostab järelvalve töid arhitektuurimälestiste taastamis- ja restaureerimistööde kohta)
- 2) tootmissektor (viib läbi praktiliselt arhitektuurimälestiste taastamis-restaureerimistööd)
- 3) administratsioon”.

Nimetuse all Teaduslik Restaureerimise Töökoda tegutses restaureerimisettevõtte kuni 1968.a.-ni. Hiljem on ettevõtet mitmeid kordi reorganiseeritud ning ta on

kandnud järgmiseid nimetusi: **Vabariiklik Restaureerimisvalitsus (VRV)** (29.11.1968-31.03.1988), "Eesti restauraator", Vabariiklik Koondis, RAS ja AS.

1978.a. oktoobris eraldus VRV-st uurimis-projekteerimisosakond muutudes iseseisvaks **Kultuurimälestiste Riiklikuks Projekteerimise Instituudiks (KRPI)**. KRPI moodustati ENSV Ehituskomitee käskkirjaga 25. septembrist 1978, 16. oktoobril vormistati 120 VRV töötaja ületoomine KRPI-sse.

TRT, VRV, KRPI jne. uurimismaterjalid, projektdokumentatsioon ning käsikirjad on hoiul Muinsuskaitseameti arhiivis Pikk tn 2, Tallinn.

Idee koondada ühte ettevõttesse kokku erinevad restaureerimistegevuse etapid ja spetsialistid ei olnud iseenesest uus ning pärines Nõukogude Liidust, kus sarnaselt organiseeritud teaduslikud restaureerimisetevõtted tegutsesid juba sõjaeelsest perioodist alates.

TRT direktorid ja teaduslik personal

Tuginedes Ülo Puustaku märkmetele olid TRT direktoriteks järgmised inimesed:

1950-1951	Georg Paist
1951	Nikolai Tümanok
1951-1954	Nikolai Toom
1954-1960	Grigori Jomm
1960-1961	Kalvi Aluve
1961-1964	Heino Uuetalu
1964-1974	Valeri Saks

TRT tegevust kajastavate materjalidega tutvudes jääb organisatsiooni algusaastatest tormakas ning rahutu mulje. Seda muljet kinnitab ka **Fredi Tomps** TRT esimest aastakümnet meenutades. "Esimene aastakümme 1950...1960 oli põhiliselt kaadri

komplekteerimise ja väljaõpetamise aeg, mälestiste konserveerimise ja restaureerimise metoodika rajamise aeg. Teadusliku Restaureerimise Töökoja juurde koondusid haruldased inimesed, uue eriala suured entusiastid: ajaloolased **Helmi Üprus** ja **Villem Raam**, arhitektid **Kalvi Aluve**, **Teddy Böckler**, **Albert Kukkur**, **Henno Potti**, **Hugo Rannik**, **Rein Zobel** ja mitmed teised, kes vastutuse esimeste tööde õnnestumise eest võtsid endi kanda.”⁴¹ Ülo Puustak kinnitab omalt poolt, et 1957. aastaks oli TRT-s välja kujunenud tugev loominguline kaader, ning nimetab eelosundatuga samu restaureerimise “raudvarasse” kuuluvaid nimesid⁴².

2.5 Kokkuvõte

Ajavahemik 1955-1965 ehk nn. Hruštšovi sula-aeg, haarab käesoleva uurimuse jaoks hästi käsitletavaid, loogiliselt algusest lõpuni kulgevaid, sündmuseid nii nõukogude ühiskonnas kui ka muinsuskaitse ja restaureerimise valdkonnas. Käsitletaval perioodil aktiveerub restaureerimistegevus muutuvates poliitilistes ning majanduslikes oludes, millistega restauraatoritel tuleb kohaneda. ning teisalt on see muinsuskaitse enesekehtestamise ja restaureerimismeetodite geneesi periood.

Muinsuskaitse probleemide kajastamine muutub perioodi lõpul ajakirjanduses järjest sagedasemaks ning teravamaks. Emotsionaalne debatt ajakirjanduse veergudel aitab tõmmata tähelepanu muinsuskaitse probleemidele ning võita rahva seas poolehoidu. Muinsuskaitse on muutunud aktuaalseks teemaks.

Rasmus Kangropooli “Vana Tallinna kui terviku linnaehituslikust ja arhitektuurilisest pärandist” (Ehitus ja Arhitektuur 1964 nr. 3 ja 4) on käsitletaval

⁴¹ Tomps, F. Eesti arhitektuurimälestiste kaitsest ja kasutamisevõimalustest. - Ehitus ja Arhitektuur 1985, 1 ja 2 lk 3-4

⁴² Puustak, Ü. 30 aastat ehitismälestiste restaureerimisest Eesti NSV-s. - Ehitus ja Arhitektuur 1982, 2 lk 3

ajastul avaldatutest kõige programmilisemate ja selgemate muinsuskaitsete seisukohtadega kirjutis, mis on proloogiks Tallinna vanalinna kaitsetsoonile.

Vaadeldava perioodi keskel võetakse lõpuks vastu ENSV-s muinsuskaitset reguleeriv seadus (1961), millega nähakse kultuurimälestise kuritahtliku rikkumise eest ette kriminaalvastutus. 1964. aastal kinnitatakse uus kaitsealuste arhitektuurimälestiste nimekiri, milles on kaitsealuste objektide arv eelmisega võrreldes kasvanud, kuigi vahe peal oli täielikult hävinenud arvukalt eelmisesse nimekirja kuulunud objekte. Suure meediakära toel ning rangetel teaduslikel põhjendustel kehtestatakse 1966.a Tallinna vanalinnas eritingimustega kaitsetsoon - esimene riiklik muinsuskaitseala kompleksse kultuurimälestiste kaitseks.

Arhitektuurimälestiste kaitse vabariiklikuks organiks oli ENSV MN Ehituse ja Arhitektuuri Komitee muinsuskaitse osakond, hilisem ENSV MN Ehituskomitee Vabariiklik Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspeksioon (VAMKI), mille alluvusse loodi 1950. aastal praktiliste restaureerimis- ja projekteerimistöde teostamiseks Teadusliku Restaureerimise Töökoda. Ainus kohalikul tasemel arhitektuurimälestiste kaitseks loodud organisatsioon oli 1958. aastal asutatud Tallinna Linna TSN Täitevkomitee Ehituse ja Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspeksioon (TAMKI).

3 Praktilise restaureerimise küsimused

Foto 1 Niguliste kirik. Seinahaua restaureerimine konserveerimine põhjakabelis. Kiviraidor Arne Joonsaar. Foto: Teddy Böckler, märts 1962.

3.1 Kriitiline ülevaade TRT tegevusest aastaaruannete põhjal.

Teadusliku Restaureerimise Töökoja (TRT) algaastate töökultuuri painasid nõukogude ajale omased mured: ehitusmaterjalide nappus, laokil laomajandus, ehitustöölise pidev vahetumine ja madal töödistsipliin ning asjaajamise nõrk korraldus. Lisaks nõuti TRT-lt pidevalt alltöövõtu tegemist restaureerimisega mitteseotud objektidel ning sinna sooviti just paremaid oskustöölisi, kellest oli nagunii alaline puudus.

Probleeme iseloomustab ENSV Rahandusministeeriumi poolne järeldusotsus⁴³ TRT 1955. aasta aastaaruandele. Mõningaid noppeid sellest:

⁴³ ERA, R-2079, 1, 39

“Üksikuil objektidel jäi plaan täitmata puuduliku töö organiseerimise tõttu. Narva Raekoja ja Hermani kindluse objektidel jäi teostamata töid 70,0 tuh. rubla eest, kuna Narva Linna Peaarhitekt ei kindlustanud finantseerimise avamist Teaduslik-Restaureerimise Töökojale vaatamata summade olemasolule.”

“Peale selle on teostatud mitmesuguseid plaaniväliseid mitterestaureerimistöid muile tellijaile 252,7 tuh. rubla. Seega on sisuliselt vaadeldes töökoja profiili järgne põhiülesanne – arhitektuuriliste mälestusmärkide remont ja restaureerimistööd jäetud täitmata 273,7 tuh. rubla ehk 24,9 %.”

“Teaduslik Restaureerimise Töökoda oli 1955. a. tööjõuga kindlustatud 95%, sellest ehitus-montaažitööliste osas 93%, projekteerimistööliste osas aga 106,0%. Suur oli tööjõu voolavus. Aasta jooksul on tööle võetud 113 töolist, vabastatud 122 töolist. Arvestades asjaoluga, et tööjõu voolavuses 70 töötajat moodustas ajutise tööjõu, annab see ikkagi üldist aasta keskmise töötajate arvuga võrreldes 42 inimest, ebanormaalselt suure voolavuse koefitsiendi – 0,96.”

Järeldusotsuse koostanud ENSV Rahandusministeeriumi ökonomist A. Kask annab oma kokkuvõttes TRT 1955.a. tegevusele hävitava hinnangu: “Teadusliku Restaureerimise Töökoja remont restaureerimistöde plaani täideti rahaliselt, kuid ¼ teostatud töödest on mitte profiilijärgsed remonttööd asutustele. Projekteerimis- ja ehitustööde plaan on alatäidetud. Riiklik Ehituse- ja Arhitektuuri Komitee ei kindlustanud küllaldaselt töödega Teaduslik Restaureerimise Töökoda, kasutades kapitaalremondiks määratud summasid ainult 86,5 % ulatuses.

Teaduslik Restaureerimis Töökoja osas esines suur tööjõu voolavus, mis takistab püsiva kvalifitseeritud kaadri loomist. Töötootlikkuse kasv jääb tunduvalt maha kekmise töötasu kasvust.

Ebamajandusliku töö tagajärjel on tekkinud töötasufondi ja lisakulude ülekulu, esineb tööde ümbertegemist praagi tõttu ja väljamaksud juurdekirjutuste tõttu töökäskudele. Kasumiplaan on alataidetud. /../

Ettevõtte finantsolukord on aruande aastal halvenenud.”

Vaatamata tehtud ettepanekutele ning enesekriitikale aastaaruannete aruteludel jätkuvad samad vead ja probleemida ka järgnevail aastail ning on kajastatud järgnevais aastaaruannetes. 1956.a. aruandes kerkib senisest teravamalt esile töö kvaliteedi probleem. Hämmastav on asjaolu, et TRT projekt- ja tootmissektori vahel puudub koostöö. Töid tehakse ilma objekti autori poolse järeelvalveta või üldse projekt-sektori teadmata. Projektsektori nõrga insenerliku koosseisu tõttu esineb aga vigu projektide konstruktiivsetes lahendustes⁴⁴. Omaette komöödia on TRT ja Arhitektuuri Mälestusmärkide Majavalituse (AMM) vahelised suhted, mida TRT direktor sm. Jomm on kommenteerinud kui: “AMM juhataja sm. Kanguri vähene huvi ja umbusaldus töökoja vastu.”⁴⁵ AMM omakorda süüdistab TRT-d juurdekirjutustes ning projektide normidele mittevastavust. Tüli on jõudnud Arbitraaži ning 1953-1956 aastani on see tõttu jäänud teostamata 700 000 rubla eest restaureerimistöid.⁴⁶

1960-ndatel aastatel muutuvad aastaaruanded raskemini loetavateks ning aruannete seletuskirjad on bürokraatlikult pealiskaudsed.

Endiselt tekitab raskusi mööda Eestis laiali paiknevate objektide suur hulk. Eriti halb on olukord projektsektoris, kuna 46 töölõigul tuli 1961.a. teostada töid 23 inimesega, kelledest vaid üheksal olid objekti autori õigused.⁴⁷

⁴⁴ ERA, R-2079, 1, 50, leht 3

⁴⁵ ERA R-2079, 1, 39, leht 14

⁴⁶ ERA R-2079, 1, 50 leht 16

⁴⁷ ERA R-2079, 1, 112, leht 45

Lõpetuseks väljavõte Ehitismälestiste Kaitse Inspektsiooni juhataja kirjast TRT direktorile sm. Jommile 27.veebruari 1960.a.⁴⁸

Hiljemalt 1. maiks k.a. esitada meile kinnitamiseks uurimis-projekteerimistööde koostamise, vormistamise ning dokumentatsiooni ja materjalide säilitamise ja tellijaile ning kaitse organeile üleandmise instruksioon.

Samuti vajab töökojas lahendamist autorijärevalve või vähemalt esmase teadusliku juhendamise küsimus remonttööde teostamisel. Nii osutuks võimalikuks põhimõtteliste vigade vältimine tööde teostamisel, ././ (Vihjatakse Kadrioru lossis sisetöödel toimunud intsidendile valede värvitoonide valimisel ning laemaali üksikasjade juhuslikule avastamisele.)/./ Praeguse tööstiili juures ei ole kindlustatud objektide aruannete koostamine remonttööde kohta, kuna töödejuhatajad ei ole selleks kohustatud, autor kui selline objektil aga puudub. ././ Väljaminevad aruanded kuuluvad läbivaatamisele, kas restaureerimise nõukogu või nõukogu esimehe poolt sõltuvalt tööde iseloomust.”

3.2 Teadusliku restaureerimise meetod – Tallinna linnamüüri näitel

Kuigi linnamüüri kahjustused Teises Maailmasõjas olid minimaalsed alustati Teadusliku Restaureerimise Töökoja loomise järel kohe (1951.a.) linnamüüri korrastamisega. 1952-1957 toimusid katuseparandustööd real tornidel. Viivitamatu sekkumine oli paljude müüriõikude ja tornide juures siiski vajalik, et elementaarsete remonttöödega ehitiste ilmastikukindlus taastada ja nende säilimine kindlustada.

Tallinna keskaegse linnamüüri ehitusajaloo uurimist restaureerimistööde teaduslikuks põhjendamiseks alustati 1954. aastal. Samast ajast alates on linnamüüri juures toimunud ehitustööde põhimeetodiks olnud konserveerimine

⁴⁸ ERA R-2079, 1, 97 lk 1

koos osalise restaureerimisega, kui ehitismälestise suhtes kõige neutraalsem ja väärilahendusi vältiv meetod. Linnamüüri konserveeritud ja vaid teatud vajalikes sõlmedes restaureeritud lõigud või tornid pidid andma võimalikult tõepärase pildi Tallinna keskaegsete linnakindlustuste ajaloolisest kujunemisest ja selle eri ajastute ehitusjärgude arhitektuurist.⁴⁹

Linnamüüri uurimise juhtivaks asjatundjaks kujunes arhitekt **Rein Zobel**, kes on aja jooksul avaldanud hulgaliselt linnamüüri uurimist puudutavaid artikleid, raamatuid ning pühendanud teemale põhjaliku monograafia⁵⁰.

1955-1965. aastani linnamüüri juures toimunud restaureerimistöodele iseloomulik võte on möödapääsmatute uute lisandite selge äratuntavus moodsate materjalide varjamatu kasutamise näol. Moodsaks materjaliks oli enamasti raudbetoon, millest valati küllastajate juurdepääsutrepp Nunnatornis (1958-1960)⁵¹ ning valmistati toed ümber vajuvale müüri lõigule Viru tänava ja Hellemani torni vahelises lõigus (1962-1966)⁵².

Foto 2 Küllastajate juurdepääsuks Nunnatorni ehitatud raudbetoonist keerdtrepp.
Foto: B. Mäemets

Kohati on siiski konserveerimisest-restaureerimisest kaugemale mindud ning loodud rekonstruktsioone või hoopis ulatuslikult lammutatud teatud hooneid või

⁴⁹ Zobel, Rein. Tallinna keskaegsed kindlustused. Tallinn 1980, lk 281.

⁵⁰ Zobel, R. Tallinna keskaegsed kindlustused. Tallinn 1980. Lk 280-284

⁵¹ Zobel, Rein. Tallinna keskaegsed kindlustused. Tallinn 1980, lk 283.

⁵² MKA P-258

ehitusetappide osi. Seda, et Tallinna rikkus seisneb organismis, mille moodustab ajalooliste kihistuste küllus, taibati alles hiljem.⁵³

Ulatuslikumate töödega linnamüüri alustati Nunnatorni juures so. vanalinna senini kõige esinduslikumal ning pikema restaureerimisajaloog lõigul, mida 1896-1898 olid restaureerinud W.Neumann ja A.Howen. Nende tööde käigus (1954-1955) taastati Nunnatorni ülaosa ning ehitati katus. 1958-1960 restaureeriti kogu müüri lõik Nunnatornist Kuldjala tornini (arhitekt **Rein Zobel**, kunstiajaloolane **Villem Raam**). Müüri lõigu taastamisel kujundati see umbkaudu 16. sajandi lõpu ilmele vastavaks, mis Rein Zobeli sõnul: “kõige paremini sobis ehitiste säilinud ulatusega”⁵⁴. Tööde käigus avati ja jäeti nähtavaks palju huvitavaid detaile varasematest ehitusetappidest, restaureeriti kaitsekäik ning Nunnatorni rajati raudbetoonist keerdtrepp, mis võimaldas juurdepääsu müüri pealsele.

1955. aastal korrastati Assauwe torni ülaosa ja 1956. aastal alustati juba suuremate töödega Tallitorni müüri lõigu konserveerimiseks ning osaliseks restaureerimiseks, mis jätkusid ka 1960. aastal. 1957-1959 uuriti ja restaureeriti Bremeni torni. Torn konserveeriti ilma katusega. Sellist lahendust võimaldas torni hästi säilinud veetihe lagi, mis pärast uurimiskahjustuste parandamist sai taas ilmastikukindlaks. Bremeni torn on seega säilitanud algkuju, millised olid põhiosas kõik linnamüüritornid.

Müüri lõik Viru tänava ja Hellemanni torni vahel

See müüri lõik paistab silma restaureerimis-konserveerimistöde esteetilis-eetilise lahendusega. Üllatuslikult on muinsuskaitse eetika mõttes suurepärase tulemus saavutatud hoopiski mitte filosoofilise arutelu vaid ülesande puht insenerliku

⁵³ Kalm, M. Eesti 20 sajandi arhitektuur. Tallinn 2001 Lk 428

⁵⁴ Zobel, Rein. Tallinna keskaegsed kindlustused. Tallinn 1980. Lk 283.

optimeerimise tulemusel. Loomulikult taodeldi parima tehnilise lahenduse otsingul ka esteetilist kvaliteeti, kuid seda mitte ainuesmärgiliselt.

Foto 3 Hellemani torni ja Viru tn vaheline müürlõik uute raudbetoonist kontraforssidega. Foto: B. Mäemets

Aastatel 1960.-1963. insener **R.Buldase** ja arhitekt **R.Zobeli** juhtimisel tehtud tööd olid sisuliselt kiireloomulised avarii-päästetööd. 1960. a. märgati Viru tn. ja Hellemani torni vahelise linnamüüri lõigu järjest kiirenevat kaldumist Müürivahe tänava poole. Müüri stabiilsuse kadumise põhjustasid müüriga külgnevate ehitiste valdajad, kes olid aja jooksul oma kaootilise ehitustegevuse käigus eemaldanud enamuse müüri püsimise põhjustest. Vanalinna ruumikitsikuses olid majaomanikud lammutanud müüri kontraforsside majade sisse jäävad osad ja uuristanud müüri suvalisi läbikäike. Algselt kavatseti müüriäärseid maju remontima hakata, kuid konstruktsioonide avamine tõi päevavalgele kurjakuulutava tõsiasja, et kui adekvaatseid abinõusid kohe ei rakendata võib müüri iga hetk külili kukkuda ja matta enda alla nii müüri äärsed majakesed kui ka ohustada Müürivahe tänaval kulgejaid. Esialgset avariitoestamised müüri kaldumist peatada ei suutnud ning nii asuti kiiresti otsima

sobilikku projektlahendust müüri kapitaalsemaks toetamiseks. Olukorra kriitilisus ning avarii ulatus tingisid müüri külgnuva hoonestuse ulatusliku lammutamise.

Foto 4 Hellemani torni juures toimunud linnamüüri varing. Foto: B. Mäemets.

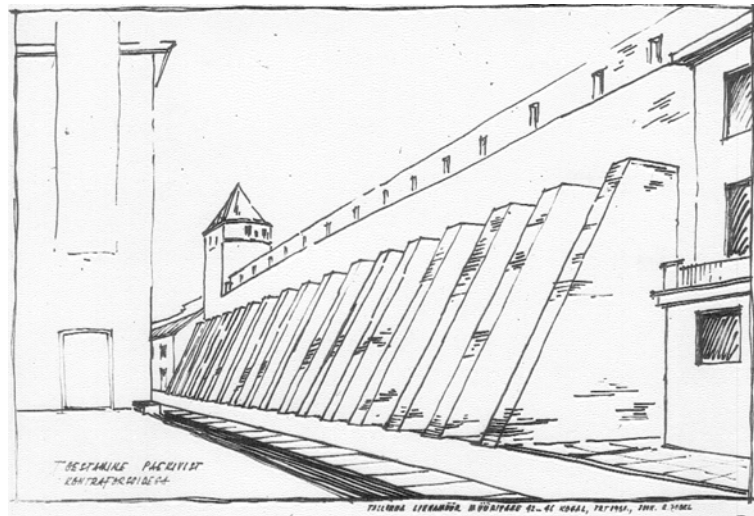
Vastuseks projektülesandele pakuti erinevate ehitusspetsialistide poolt välja hulk lahendusi, milliseid arvutuste põhjal hindas kriitiliselt insener V. Buldas (“Linnamüüri toetamise variantlahendused Viru värava ja Hellemani torni vahelises lõigus”⁵⁵).

Kokku oli välja pakutud viis võimalikku moodust müüri kaldumise peatamiseks ning stabiilsuse taastamiseks:

- 1) Vaitoestus. TPI ehitusinsenerid soovitasid hüdrauliliste tungraudadega suruda müüri kaarniššides pinnasesse vaiad. Ins. Buldase arvutused näitasid aga, et vajaliku kandejõuga vaiad peaksid olema 24,3 meetrit pikad. Nii pikkade vaiade kasutamine polnud aga soovitatud meetodil võimalik. Ka oleks vaitoestus kujunenud arvutuslikult kõige kulukamaks lahenduseks (906,- rbl ühe nišši toetamise kohta).
- 2) Paekivist kontraforsid. Endiste kontraforsside taastamine müüri kaldumist peatada poleks suutnud. Kalduva müüri raskust taluvad

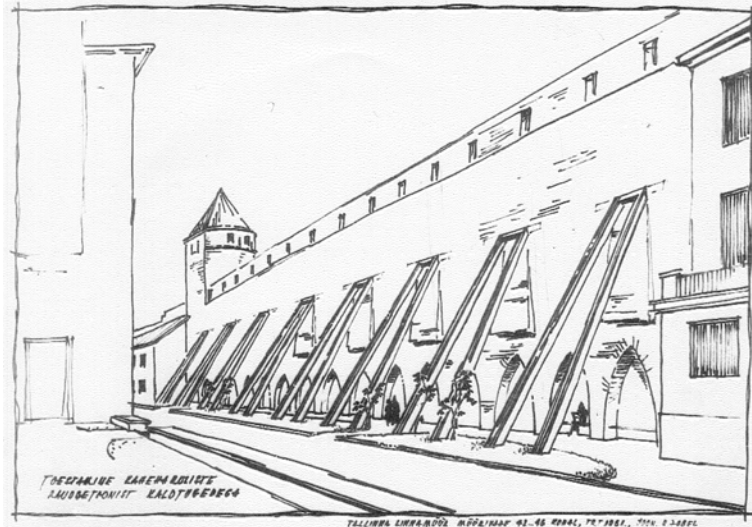
⁵⁵ MKA P-258

paekivist laotud kontraforsid peaksid müürist eenduma aga kuni 5 meetrit. Kulukuselt 1. variandi järel teisel kohal (678,- rbl).

Joonis 1 Hellemani - Viru tn müüri lõigu toetamise variant paekivist kontraforssidega.
R.Zobeli eskiis 1961.a.

- 3) Raudbetoonist kaldtoed. Lahendus nägi ette diagonaalsete tarindite asetamist maapinna ja külili vajuva müüri vahele umbes nii nagu on asetatud tugivarras toeks avatud klaverikaanele. Insener V. Buldas pidas ülesannet arvutuslikult liiga keeruliseks ning erinevates lõikudes individuaalseid lahendusi ja erinevaid konstruktsioone nõudvaks. Hind kõige soodsam (74,- - 89,- rbl nišš), kuid praktiliselt teostamatu.

Joonis 2 Hellemani - Viru tn müüri lõigu toetamine kaheharuliste raudbetoonist kaldtugedega.
R.Zobeli eskiis 1961.a.

- 4) Raudbetoonist massiivsed kontraforsid. (318,- / 517,- rbl)
- 5) Raudbetoonist turviktüüpi kontraforsid. (115,- rbl)

Müüritoed kujutavad endast saledaid raudbetoonist L kujulisi tarindeid, mis ühelt poolt kerkivad mööda müüri ülesse, pakkudes viimasele külg tuge ning teisalt on asetatud Müürivahe tänava sillutise alla ja ulatuvad otsapidi müüri maaaluse osa sisse. Raudbetootugede nähtavad osad on viimistlusmaterjalidega maskeerimata ning saleda konstruktsiooni tõttu ei häiri müüri tervikilmet. Samas on tugistruktuur eksimatult eristatav kui algsesse kavatisse mittekuuluv.

3.3 Vabaõhumuuseumi rajamine Rocca al Mares

Vabaõhumuuseumi rajamise ülesande püstitas endale 1913.a Eesti Rahva Muuseum (ERM). Mõte oli inspireeritud sarnastest muuseumidest Skandinaavia naabrite juures. 1921. aastast alates kulusid aga ERM võimalused ja vahendid Raadi lossile. 1925 – 1931 tegutses Tallinnas Eesti Vabaõhumuuseumi Ühing, kuid ka need pingutused tegelikku vilja ei kandnud.

Sõjajärgselt tõstatas teema ning tegi sellele ideele aktiivset selgitustööd⁵⁶ esimene sõjajärgne arhitektuuri muinsusinspektor arhitekt Ernst Ederberg.

“1950. aastast alates tõstis vabaõhumuuseumi rajamise päevakorrale Arhitektide Liit eesotsas K. Tihase ning A. Kasper, H. Armani, G. Jommi ja teistega. Konkreetsemad ettevalmistustööd algasid 1956. a, seekord Kultuuriministeriumis. Organiseerivates komisjonides tegutsesid lisaks nimetatutele arhitektid F. Tomps ja I. Sagur, ajaloolased H. Moora, G. Troska, A. Viires, O. Korzjukov.”⁵⁷

Vajadust taolise, Eestis uudse, muuseumi järele tunti mitmel põhjusel. Esiteks äratundmine, et kivististe stiil ja vormikõne on pärit võõrastelt ning vastandlik eestlaste maarahva identiteedile. Teiseks olid otsingud ehedalt eestlasliku järele viinud esiti kurvastavale äratundmisele, et peale suitsutarede meil polegi midagi päris oma, mis aga teemasse süvenemisel pöördus rehielamu unikaalsuse tunnustamisele maailma arhitektuurikontekstis. Kolmandaks oli kolhoseerimise tõttu ohtu sattunud eestlaste põline elamisviis. Ning neljandaks – lätlastel oli vabaõhumuuseum juba ammu olemas. Viimast asjaolu võib võtta küll huumoriga aga naabrite vahelist võistlusmomenti ei maksa ka alahinnata.

ENSV Ministrite Nõukogu otsuseni Eesti Riikliku Vabaõhumuuseumi rajamisest jõuti 1957. aastal. Kohe hakati otsima ka muuseumile sobivat asukohta. Valik langes 64 ha suurusele maaalale Rocca-al-Mares⁵⁸. Lisaks linnalähedasele asukohale, mis töötas külastajatele hõlpsamat ligipääsu, hinnati koha valikul ka selle mitmekesisist ning vaheldusrikast reljeefi ja loodust ning avatust Kopli lahe rannale. Mitmekesine looduskeskkond andis head eeldused kujundada kõigile Eesti erinevate piirkondade ehitistele ekspositsioonis võimalikult tõetruu ümbrus.

⁵⁶ *ENSV Arhitektide Almanahh* 1947 nr 3

⁵⁷ <http://www.evm.ee/et/muuseum/asutamine.html>

⁵⁸ MKA P-1177 lk 1

Seejärel asuti muuseumi tegelikule rajamisele. 1957. aasta 29. juulil kinnitas kultuuriminister Vabaõhumuuseumi projekteerimise ülesande, mille oli koostanud muuseumi direktor **Olimpi Korzjukov**. (Võõrale ja kummalisekõlalisele nimele vaatamata oli tegu Eestist, täpsemalt Peipsi äärest pärit inimesega, kellel ametikohale vastav TÜ ajalooharidus.) Ülesanne nägi ette muuseumi maaala jaotamist vastavalt geograafilisele iseärasusele etnograafilisteks piirkondadeks: Lõuna-, Lääne- ja Põhja-Eesti ning saared. Muuseumi planeerimisel seati esikohale taluõu, mis koosneks talupere eksisteerimiseks vajalikest hoonetest ning nende vahelisest õue ja aiamaast tervikuna. Taluõuede, üksikobjektide ja piirkondade vahelised ühendused tuli planeerida vastavalt Eesti külatee omapärale.

Üksikobjektidena nägi kava ette eksponeerida kogu Eesti alale iseloomulikke ehitisi nagu kool, kirik, kõrts jne ning kas vanemast arenguperioodist pärit või mingit eritüüpi hoonet.

Lisaks eestlaste ehitistele nägi projektülesanne ette ka peipsivenelaste ning rannarootslaste ja setu rahvakildude pärandi esitamist vastavais geograafiliste piirkondade juures.

Nelja piirkonda nägi projektülesanne ette 21 talukompleksi kogumise ja püstitamise, lisaks 15 üksikobjekti kirikust ja kõrtsist mesipuude ning kiigeni. Ainsaks projektülesandes nimepidi mainitud ületoodavaks objektiks oli Ruhnu kirik, mis siiski senini väarikalt oma sünnipaigas seisab.

Rööbiti projekteerimisega viis arhitektuuriteadlane Karl Tihase läbi teaduslikke ekspeditsioone taluarhitektuuri uurimiseks ning võimalike muuseumisse toodavate ehitiste leidmiseks. Äärmiselt lühikese ajaga – ühe aasta jooksul – koguti faktilist materjali ja teadmisi (vabaõhumuuseumid mujal maailmas k.a. Lätis) vabaõhumuuseumi planeerimise printsiipide väljatöötamiseks.

Vabaõhumuuseumi loomise printsiibid seadsid ülesandeks koondada muuseumisse XVIII-XIX saj. külaarhitektuuri parimad ja tüüpilisemad ehitised koos ajastule iseloomuliku mööbli, tarbeesemete ja töövahenditega, et võimalikult tõepäraselt peegeldada eesti talurahva eluviisi ja ajaloolist arengut.

Ületoomisel seati eesmärgiks võimalikult täpselt taastada algasukohas olnud olukord ning planeering. Talukompleksid kavandati omakorda paigutada muuseumis vastavale piirkonnale omase külatüübi planeeringut järgides – saarte piirkonnas sumbkülana, Põhja-Eestis ridakülana, Lõuna-Eestis hajakülana ning Lääne-Eesti piirkonnas segakülana. Piirkondi ühendab ringtee harutedega, mis meenutab olemuselt vanu küla- ning maanteid.

Ekspositsiooni eesmärgiks seati Eesti külaelu arengu kajastamine ning kõigi sotsiaalsete ja varaliste kihtide elujärje eksponeerimine teoorja majapidamisest kuni Viljandimaa XIX saj. lõpu kulaku mõisani.

Nagu toona korduvalt rõhutati oli Eesti Riikliku Vabaõhumuuseumi näol tegemist Nõukogude Liidus esimese teaduslikult põhjendatud planeeringu alusel rajatud vabaõhumuuseumiga, mille “/./ materjalid aitavad lahendada Eesti ala elanike materiaalse kultuuri ajaloo ja elu-olu arengu sõlmpunkte.”⁵⁹

Vabaõhumuuseumi projekt valmis projekteerimisinstituudis “Põllumajandusprojekt” (gen.plaani autor H.Heinsaar) kuid ehitust, mille I osa valmis aastatel 1959-69 kureeris kultuuriministeerium. Muuseumi ekspositsioon avati külastajatele 1964.a. 29. augustil.

⁵⁹ MKA P-1177 lk 5

Eksponaatide lahtivõtmise ja ületoomise metoodika⁶⁰.

Eksponaatide lahtivõtmise ja ületoomise metoodika kujunes välja praktilise töö käigus. Erilist tähelepanu pöörati ehitise fikseerimisele. Jooniste ja fotodega fikseeriti ehitise lahtivõtmisele eelnev olukord. Töö käigus dokumenteeriti varjatud osad ning erilise hoolega lahtivõtmisel hävivad konstruktsioonid. Lisaks graafilisele fikseerimisele kirjeldati objektid üksikasjalikult ning nende osad nummerdati numeratsiooniskeemi alusel. Ületoomisele muuseumisse kuulusid kõik detailid ka need, mis kuulusid asendamisele uutega, sest uued osad valmistati vanade eeskujul.

Ületoodud eksponaatide restaureerimise põhimõtted⁶¹

Eksponeeritavatele hoonetele püütakse esmalt luua algupärasele võimalikult lähedane looduskeskkond. Seal hulgas peetakse silmas õue ning teekatteid kui ka piirded. Taluõuedes pori tekke vältimiseks kasutatakse täiteks jämedat kruusa ja liiva, mis kaetakse huumuserikka pinnasega.

Hoonete restaureerimisel säilitatakse vanu konstruktsioone maksimaalselt. Tehniliselt täiesti kõlbmatuks muutunud osade asendamisel kasutatakse uut materjali, mis kujult, mõõtudel ja töötluselt vastab vanale. Uute palkide tahumisel kasutatakse kirvest ja käsitööd, varade täiteks sammalt.

Siiski praktiseeritakse mõningatel juhtudel materjalide asendamist pikema kestvuse ettekäändel. Nii kasutatakse uute osade tegemisel kuusepalgi asemel kestvamat männipalki ning õlgkatuste asemel tehakse rookatused nii pikkade õlgede puudumise kui rookatuse parema kestvuse tõttu.

Mõnel puhul esineb ka moodsa konstruktsiooni kasutamist varjatud kujul. Näiteks Möldri talu vesiveski tammi konstruktsioonis on varjatult kasutatud raudbetooni.

⁶⁰ MKA P-1177 lk 17-19

⁶¹ MKA P-1177 lk 20-24

Ka on hoonete vundamentide rajamisel lähtunud 60-ndatel aastatel kehtinud ehitusnormiga antud sügavusest 130 cm, et vältida külmakerkeid ning hoonete alused on niiskuskahjustuste vältimiseks ja tugevuse andmiseks täidetud killustiku või kruusaga.

Vabaõhumuuseumi rajamisega viidi ellu ammune idee eesti taluarhitektuuri eksponeerimisest ja uurimisest. Vabaõhumuuseumi rajamisega sai alguse taluarhitektuuri süstemaatiline ning põhjalik uurimine. Eesti oludes tekkis täiesti uus restaureerimisvaldkond. Vabaõhumuuseum teadvustas rahvusliku puitarhitektuuri väärtuslikkust nii erialaspetsialistide hulgas kui laiemale üldsusele. Loodi muuseum, mis lisaks arhitektuurile ja üksikesemete eksponeerimisele on võimeline külastajatele tutvustama eluviisi ning kombeid tõepärasele lähedases keskkonnas.

3.4 Sakraalhoonete restaureerimise raskused.

Foto 5 Märijamaa kirik. Vaade läänest juunis 1957. Foto: T.Böckler

Sõja ajal olid paljud kirikud saanud tõsiseid kahjustusi. Mitmed kirikud olid 1950-ndate aastate keskpaigaks juba täielikult hävinenud (Narva vanalinna kirikud, Pärnu Nikolai kirik, Anseküla Saaremaal jt.) Kirikud ja kogudused asusid väljaspool nõukogude ühiskonda, mis tõttu neil oli suuri raskusi kirikuhoonete remontimiseks ja restaureerimiseks vajalike rahaliste vahendite, materjalide ja tööjõu hankimisel. Kuigi arvuliselt oli kirikuhooneid restaureerimisplaanides palju, siis nappide vahendite tõttu oli tööde teostamine tihti ebaefektiivne ja nii hävines palju autentset materjali, mida oleks õigeaegse ennetava konserveerimisega võinud päästa.

Märjamaa kirik on ainulaadne see tõttu, et teda asuti peale sõda ühe esimesena TRT jõududega taastama. Initsiaatoriks oli siin kohalik kogudus. Ning sõjas maha põlenud keskaegne kirik restaureeriti taas oma algses funktsioonis.

Foto 6 Muhu kiriku interjäär 1958.a. Foto: Villem Raam

Konserveerimistöodega alustati ka Saaremaa kirikutes. Taastati Põide ja Muhu kirikute katuseid, kuid siingi toimetati liiga aeglaselt. Kiirema ja otsustavama tegevuse korral oleks võinud kahjustused olla palju väiksemad.

Tallinna Niguliste kirikule sarnase saatusega olid keskaegsed linnakirikud Tartus (Jaani) ja Pärnus (Nikolai). Kõik kolm kirikut süttisid sõja viimasel aastal ning jäid peale põlengut aastateks katusteta lageda taeva alla. Pärnu Nikolai kirik, mis polnud sugugi halvemas olukorras ega ka vähem väärtuslik kui Niguliste või Jaani kirik, lammutati. Nigulistet ja Jaani kirikut õnnestus küll lammutamisest säästa, kuid mõlemas leidsid aset hoolimatust suhtumisest ning elementaarsete konserveerimistöode tegemata jätmisest põhjustatud ulatuslikud varingud.

Tallinna Niguliste kirik (XIII-XIX saj.).

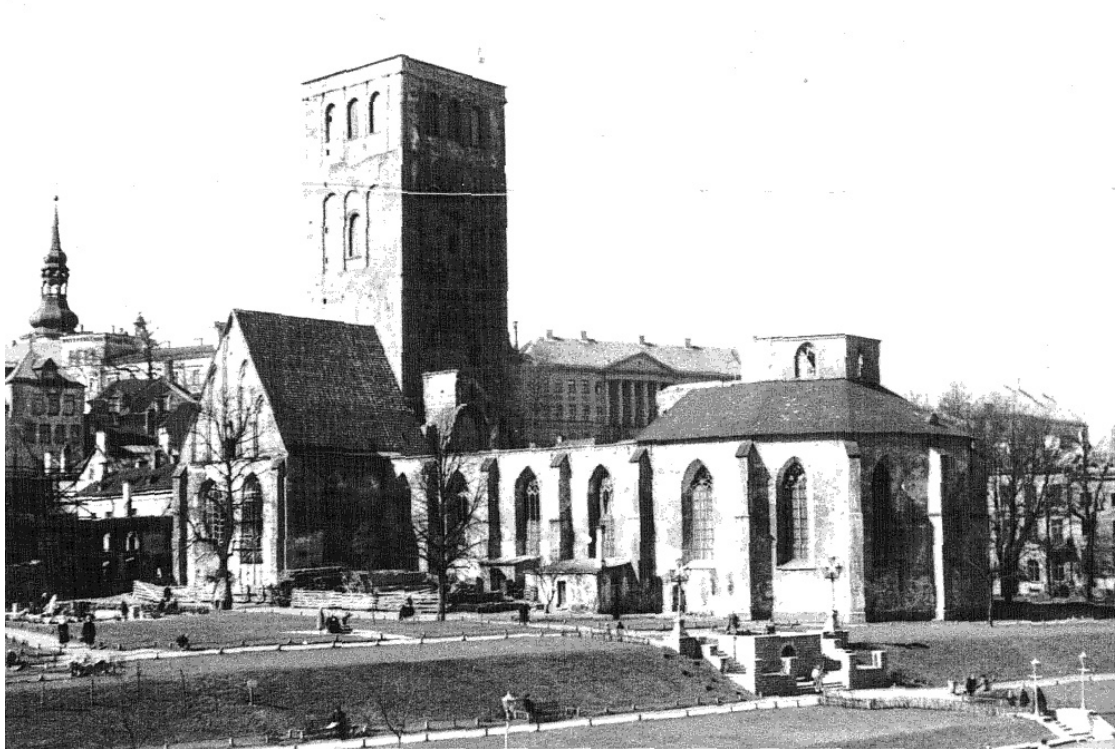

Foto 7 Niguliste kirik enne 1957. aastat. Dateerimata foto MKA kogust.

Niguliste kirik süttis põlema nõukogude lennuväe 9. märtsi 1944.a. pommirünnaku tagajärjel. Tulekahjus hävis kogu kiriku puidust sisustus, kõik katused ja tornikiiver. Õnnelikul kombel oli osa Niguliste kunstiväärtustest 1944.a. kirikust evakueeritud ning seeläbi on tänapäeval võimalik taastatud Nigulistes eksponeerida Bernt Notke “Surmatantsu”, Niguliste XV-XVI sajandi altareid (Herman Rode loodud peaaltar ja Püha Antoniuse altar) ja renessaans ning barokkstiilis lühtrite kogu⁶². Tulekahju kuumus kahjustas loomulikult ka kiriku kivist ehituskonstruksioone, kuid saatuslikuks sai hoonele siiski aastateks katuseeta ilma kätte jäämine. Sõjajärgsete aastate materiaalse ja vaimse laostumise tingimustes ei suudetud Niguliste konserveerimiseks aastaid mitte midagi ette võtta, mis tõttu Niguliste võlvid, kõrgseinad ja piilarid pikihoone keskosas mitmes järgus sisse varisesid. E. Ederbergi ajaloolise õiendi kohaselt varisesid “1947.a. kevadel 2 põhjapoolse löövi posti koos võlvidega. 1948.a. kevadel 2 posti koos võlvidega (põhjapoolne lööv ja kesklööv) 1951.a. kevadel varisesid kokku lõunalöövi kolm posti /..”⁶³. Seal juures on kõige kurvem, et juba 1945.a. oli olemas projekt (E.Lepna) Niguliste katuste taastamiseks.⁶⁴

Ent ometi on Niguliste tänagi veel linnapildis alles, sirutades uhkelt taevasse oma kauni torni. Kas tõesti Ernst Ederbergi poolt Niguliste ümber veetud nõõrid säästsid vana kiriku jäänuseid vandaalidest ajal, mil kadus Vana-Narva, suur osa Pärnu vanalinnast koos sealse Nikolai kirikuga ning Niguliste kõrval õhiti Harju tänava taastamiskõlblikud ja kaitse alla kuuluvad varemed (hotell “Kuldlövi”), või on see lihtsalt ime?

⁶² Kangropool, R., Lumiste, M. Niguliste kirik. Tallinn 1990. Lk 56c

⁶³ MKA Ederberg, E., Ajaloolised õiendid. 1951. Nummerdamata kaust, märksõna Niguliste. Lk 1.

⁶⁴ MKA P-12134

Foto 8 Niguliste kirik. Vaade hauakambritele kooris, mai 1961. Foto: T.Böckler

Ettevalmistused Niguliste taastamiseks algasid 1953.a. ning taastamine kestis vahelduva edu ja tagasilöökidega 1984. aastani. Pidevalt vahetus hoone haldaja ning tööde tellija, õigemini pendeldas Niguliste valdus 4 korda riigi (...-1955 ja 1958-69) ja Tallinna linna (1955-58, 1969-79) vahel kuni see 1979. a. lõplikult Kultuuriministeeriumile läks⁶⁵. Selline solgutamine ühelt ametkonnalt teisele on ise kinnituseks R. Kangropooli kurvale tõdemusele: “Siiski jäi nii mõnigi kord ka üksmeelest vajaka ja vaatamata kaalukusele, mida Niguliste taastamine kultuuriüritusena tähendas, ei leidnud see pikka aega kõigi asjaosaliste poolt alati piisavalt aktiivset osavõttu.”⁶⁶

Pärast pikka hoovõttu suutis TRT 1957. aastaks püstitada H.Renniku projekti järgi pikihoones uued piilarid. Üksikasjaliku loetelu tehtud töödest 1958.-67. aastani annab “Akt Niguliste kiriku objekti üleandmise kohta ENSV MN Riiklikult

⁶⁵ Kangropool, R 1990 op.cit., lk 56c

⁶⁶ Kangropool, op.cit. lk 58a

Ehituskomiteelt Tallinna Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspeksioonile” 1968.a. novembrist.⁶⁷ Nimetatud dokumenti refereerides tehti aastatel 1958.-65. järgmiseid töid:

1958.a. Kesklöövi kõrgseinte ehitamine eelmisel aastal valminud piilaritele. Lõunalöövi vööndkaarte ja võlvide taastamine paekivist ning võlvide katmine tsementkoorikuga. Lõunalöövi katmine tsingitud ja vasetatud plekiga.

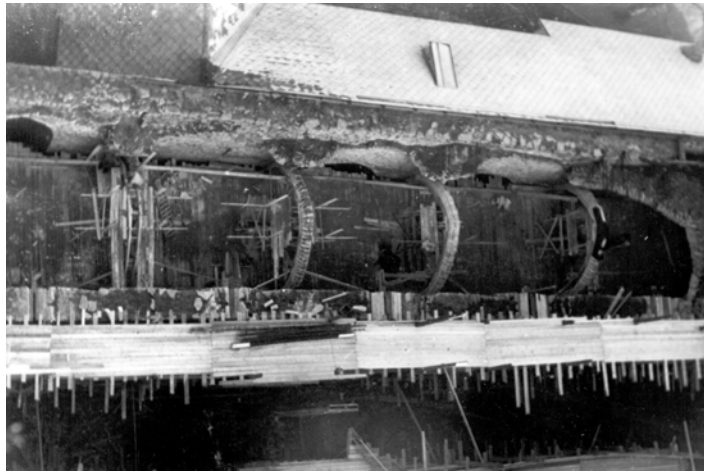

Foto 9 Niguliste võlvimata kesklööv pealt vaates pärast vööndkaarte ehitamist. Foto: umbes 1958. Fotograaf märkimata.

1959.a. Põhjakülje kabelite katuste katmine tsingitud ja vasetatud plekiga. Põhjalöövi võlvimine, sarikate paigaldamine ning katuse katmine tsingitud ja vasetatud plekiga. Kesklöövi võlvide ladumine kargkividest.

1960.a. Kesklöövi sarikate paigaldamine, katuse katmine tsingitud ja vasetatud plekiga ning piksekaitse paigaldamine pikihoonele. Kesklöövi akende klaasimine. Kesklöövi seinte ja võlvide krohvimine. Tornri betoonist ja puidust vahelagede ning puidust treppide ehitamine. Välisseinte krohvimine määrdekrohviga ja värvimine lubi-emulsioonvärviga. Sisemiste raidkivikonstruktsioonide puhastamine ja vuukimine. Kontraforsside katustamine plekiga.

⁶⁷ MKA P-1026

1961.a. Torni uste ja akende piidakivide uuendamine. Torni põhjaportaali, põhjapoolse kaare ja tornitrepi ümarkaarelise portaali restaureerimine uute raidkividega. Külglöövide akende raidraamistiku restaureerimine ja akende klaasimine rombikujuliste ruutudega. Holstein-Becki hauakabeli fassaadi restaureerimine. Valatakse tornikiivri raudbetoonis kaheksakandiline tugiraam.

1962.a. Restaureeritakse torni ja kesklöövi vaheline kaar. Paigaldatakse alusplaadid pikihoone akendele. Vahetatakse välja piilar Väikese kabeli ja põhjalöövi vahel. Krohvitööd põhja eeskojas ja käärkambris.

1963.a. restaureeritakse Antoniuse kabeli otsaviil ning taastatakse väliskrohvi ja katus. Ehitatakse raudbetoonist tornialune võlv.

1964.a. valatakse Antoniuse kabeli katusekonstruktsiooni toetamiseks raudbetoonialad, kabeli välisseinte värvimine lubi-emulsioonvärviga ning korrastatakse poom. Torni võlvialune ruum ja võlv krohvitakse ning valmistatakse võlviavale luuk.

1965.a. suletakse aknaavad laudadega, värvitakse õlivärviga külglöövide katuseplekki ning pikihoone võlvid soojustatakse mineraalvatiga. Kiriku lõunaküljel toimub maapinna osaline vertikaalplaneerimine.

Loetletud tööde juhtidena on nimetatud⁶⁸ järgmiseid isikuid: arhitektid A.Kukkur ja H.Rennik, kunstiajaloolased H.Üprus ja V.Raam, insener H.Uetalu.

Arhitekt Ervin Sedman alustas 1960. aastal vanade fotode alusel tornikiivri taastamisprojekti koostamist, mis arh. T.Böckleri poolt lisaallikatele toetudes

⁶⁸ Eesti arhitektuuri ajalugu. Tallinn 1965, lk 514c

korrigeerituna ning ins. V.Buldase arvutatud metallkandekonstruktsiooniga valmis siiski alles 1967. aastaks⁶⁹.

3.5 Funktsiooni - või vormimuutus?

Vaadeldaval perioodil kerkib mitme objekti ennistamisel ülesse küsimus hoone senise või ajaloolise funktsiooni muutmise vajadusest, mida tingivad järgmised asjaolud:

- 1) Ehitismälestistes tegutsevad asutused, mille tegevus kas on otseselt ehitist kahjustav või ei sobi tegevus lihtsalt keskkonda (nt. vanalinnas paiknevad tootmisettevõtted).
- 2) hoonete kasutamist senistes funktsioonides ei võimalda paratamatud asjaolud (nt. koguduseta jäänud kirikud sh. Niguliste või muutunud ruumivajadus Tallinna raekoda)
- 3) ehitismälestise restaureerimise ning eksponeerimise põhjendatusest tingitud funktsiooni muutus (nt. Linnamuuseum Vene t 17 või Narva raekoda).

Põhjaliku vormimuutuse teeb möödunud sajandil läbi Tallinna Raekoda, millelt 1950-1964 heideti maha historitsistlik pseudogootika ning Raekoja väljanägemine ennistati leitud jälgede põhjal ehtsa gootika vormile vastavalt.

Tallinna raekoda

Raekoja ennistamine oli tegelikult alguse saanud 1952.a. sõjas hävinenud tornikiivri rekonstrueerimisega. Aastatel **1959-60** asuti TRT arhitekti **Teddy Böckleri** juhtimisel teostama juba sajandi algupoolel päevakorraks kerkinud mõtet raekoja kaaristu avamisest⁷⁰. Peale kaaristu vabastamist lillepoodidest parandati piilarite kapiteele ja baase ning laoti uus paeplaatidest põrand. Ehitusjälgede järgi

⁶⁹ Kangroopool, op.cit. lk 58a

⁷⁰ Kangroopool, R. Tallinna raekoda. Tallinn 1982, lk 42-43.

taastati lammutuste käigus kaaristu tagaseinast leitud aknaavad ning tornitrepi esine teravkaarportaal.

Lisaks kaaristu avamisele kõrvaldati Vana turu poolselt fassaadilt historitsistlikud lisandused: teravkaarsed petiknišid, karniisid ja torni alt “puu jalg” – tornikonsooli alt maapinnani ulatunud hilisem müüripaksendus.

Raekoja platsi poolse fassaadi algsed ristikülikulised aknaavad taastati aastail **1962-1964**.

Raekoja järgnevate restaureerimistega võrreldes mahult tagasihoidlikud tööd olid väga ilmekad muutes oluliselt raekoja fassaade ning linnakodanike arusaama, historitsismi kammitsaist vabanenud, gooti arhitektuurist.

Linnamuuseum Vene tn 17.

Mitmetest keskaegsetest hoonetest liitmisel tekkinud suur elumaja Vene tänaval oli TRT esimene katse anda vanale majale uus tähendus. Aastatel **1961-64 arh. T.Böckleri** juhendamisel toimunud renoveerimistöde eesmärk oli kohendada vana elamu Linnamuuseumile ekspositsiooni ning hoidlaruumideks. Oma tagantjärgi hinnangus suhtub Böckler toonasesse töösse kriitiliselt, nimetades seda samas esimeseks õppetunniks ning saadud kogemusi oluliseks hilisemal seisukohtade ümberhindamisel.⁷¹

Narva raekoda

Narva raekoda on kahtlemata Narva sümbol. Kahjuks mitte selle Narva, mida idast saabunud proletaarne diktatuur kohaliku lumpen-aktiivi rõõmuks ehitama asus. Vihates kõike vana ja kaunist ning mitte-slaavilikku suutis Narvas võimutsev internatsionaalne pööbel vanalinna maatasa teha ning pea lõpuni kaikaid

⁷¹ Böckler, T. Tallinna keskaegsete elamute nüüdisaegne kasutamine. *Eesti ehitusmälestised. Aastaraamat*. Tallinn 1990 Lk 21-27

kodaraisse loopida ka Tallinnast 1956 .a. saabunud raekoja taastajaile. Kohaliku võimu jäärpäist vastuseisu ei pärssinud isegi renoveerimistöde pühendamine proletaarsele ideoloogiale ning õilis eesmärk avada seal Lenini nimelise üleliidulise pioneeriorganisatsiooni juubeliks pioneeride palee. Ometigi suutsid restauraatorid (arh. **H. Potti**, kunstiajaloolane **H. Üprus**, ins. **H. Uuetalu**), oma töö tähtjaks lõpule viia ning **1. jaanuaril 1964.** a. avas endises raekojas pidulikult ukсед pioneeride palee. Toona peeti raekoja valmimist Narvas suureks saavutuseks ning eks ta seda oma aja kontekstis oligi. Narva raekoda on kindlasti üks neid õppetunde, mis kujundasid TRT restauraatorite oskusi ning võimet toime tulla nii vaenuliku suhtumisega, kui taastada vana hoonet uutes funktsioonides kaasaegsete (loe: kättesaadavate) vahenditega.

Oleks ekslik öelda, et raekoda on ainus, mis Vana-Narvast restaureerida õnnestus. Esmalt see tõttu, et peale raekoja on siin seal vanalinna nurkades veel peotäis vanade müüridega maju säilinud, mis hiljem taastati või ennistavat kätt veel ootavad. Teiseks see tõttu, et Narva Raekoda ehitati uutes funktsioonides küll vanadele müüridele, kuid algseid põhiplaanid teadlikult eirates. Nii ei moodusta hoone praegune ruumilahendus tervikut ei vanade müüridega ega ka mitte müüride vahel iseeneses. Kolmandaks on raekoda küll ainsaks meenutuseks Narva kunagisest baroksest majesteetlikkusest, kuid üksinda lagedal väljal industriaalehituse hallust trotsides, mõjub mööduja pilku eksitava virvatulena ega lase hoomata ajaloo seda sügavust ja ilu, mis jääb raekoja platsi alla ning bastionide vahele. See ajalooline tõde, mis täna on veel Narvas, Baltikumi uhkeima kindlustussüsteemi sees, alles ning jutustab kunagisest keskaegsest linnast, tema müüridest ja vana itaalia stiilis bastionidest ning nendele rajatud baroksest linnast, võib lähitulevikus jäädavalt kaduda kui Narva vanalinnas kinnisvaraarendamist mõistusega ohjata ei suudeta.

3.6 Varemete ihalus

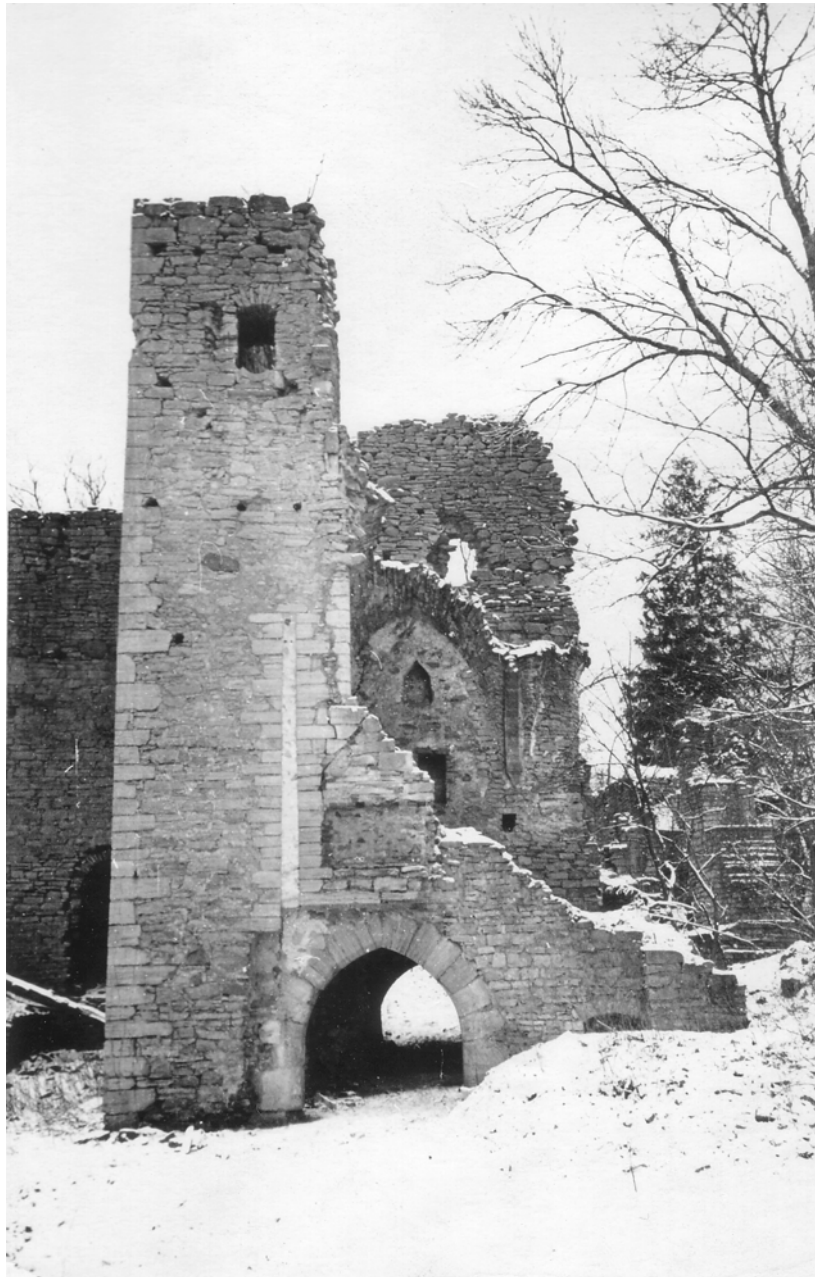

Foto 10 Padise kloostri väravad. Vaade põhjast detsembris 1954

Varemetel on nähtav ja nähtamatu pool. Ühest küljest on nad oma materiaalsel ning visuaalsel kujul seotud kindla koha ja seda ümbritseva tegelikkusega. Võime seda külge nimetada materiaalseks, millega liitub varemete esteetika. Teiselt poolt sisaldub varemetes alati ka nähtamatu sõnum, milleni jõudmiseks lisandub

visuaalsele küljele nende vaimne olemus. See “veel midagi” on varemete hing, mis loob sideme kadunud tegelikkuse ja hilisema reaalsuse vahel.⁷²

Teise maailmasõja lõppedes 1945. aastal oli Eesti varemeis. Peale Tallinna, kus hävines üle poole elamispinnast, kannatasid ka kõik teised suuremad linnad üldise hävingu all, mida olid põhjustanud nii venelased kui sakslased. Tallinna, Narva, Taru ja Pärnu kõrval kandsid ränki kaotusi ka väiksemad linnad: Viljandi, Kuressaare, Mõisaküla jt ning ka alevit, mida lahingutes või taandumisel oli samuti süstemaatiliselt pommitatud ja maha põletatud.

Varemeväljade keskel kerkis ülesse see sama küsimus, mida ka kõigis teistes sõjas kannatanud Euroopa maades küsiti – mida varemetega teha? Esimeseks reaktsiooniks oli kõige taastamine endisel kujul. Selle mõtte suurimaks ning silmapaistvaim saavutus oli “Estonia” teatrihoone taastamine ja laiendamine, mis järk-järgult valmis 1946-1951. Väiksemaid remonte tehti igal-pool üle Eesti, kuid ühtegi teist samas mastaabis taastamist vahetult peale sõda ei alustatudki.

Neljakümnendate aastate viimasel veerandil asuti hoopiski varemeid tasandama. Majanduslikus mõttes oli varemete kokku lükkamine, õhkimine ning tasandamine ja haljasaladeks muutmine odavaim viis neist tänavapildis lahti saada. Nii kadusid enne 1955. aastat paljud täiesti taastatavad varemed murukamara alla.

Mingil põhjusel hoiduti kuni kuuekümnendate aastate alguseni aga lammutamast Eesti rahvuskultuuri kunagiste sümbolehitiste Tartu “Vanemuise” ja Pärnu “Endla”⁷³ teatrite varemeid, mis kogu sõjajärgse aja olid kummaski kesklinnas kummitanud. Kuid kuuekümnendate aastate alguses lammutati mõlemad varemed

⁷² Anne Lill. Ateena Agoraa. Varemete vaimsus ja materiaalsus. *Varemed*. Lk 149. Tallinn, EKA Restaureerimiskool, 2004

⁷³ 1961. 6. märtsil lastakse senini laoruumidena kasutuses olnud ajaloolise “Endla” teatrimaja varemed õhku. [<http://www.endla.ee/ajalugu/3.htm>]

otsustavalt. Ehk peeti otsust vabandatavaks kummalegi teatrile samal ajal uute hoonete ehitamisega?

Padise klooster

Foto 11 Padise klooster. Mullaprahi äravedu juunis 1959. Foto: V.Raam.

XIII saj. II poolest pärineva Padise tsistertslaste mungakloostri üsna hästi säilinud varemed on Harjumaa vanim keskaegne arhitektuurimälestis ning ka üks väheseid objekte, mida juba eesti ajal uurima ja konserveerima hakati. Siberist 1956. aastal naasnuna jätkas **Villem Raam** Padisel 1937-1938. aastail alustatud uurimise ja konserveerimistööd. Nagu V.Raam oma raamatus “Padise klooster” kirjutab on need tööd: “tõhusalt pidurdanud kloostri edasist hävinemist”⁷⁴. On rõõm tõdeda, et uurimis- ja konserveerimistööd Padisel jätkuvad tasapisi tänaseni. “Padise klooster” on üks varasemaid arhitektuurimälestist populariseeriv aga ühtlasi Padise kloostri uurimist kokkuvõttev raamat, mis muude eesmärkide kõrval külvas hoidmise ja mõistmise seemet vihkamist ja hävitamist õhkavasse proletaarsete barbarite ühiskonda.

⁷⁴ Raam, V. Padise klooster. Tallinn 1958 lk 19-20

Pirita kloostri varemed

Konserveerimistöödega Pirita kloostri varemetes alustati 1958. aastal, mil tehti kuni 1960. aastani hädavajalikke konserveerimistöid kiriku põhjaseina müüridel ja nunnade ristikäigu lõunapoolses osas. 1959-1964 toimusid mahukamad tööd, mille käigus puhastati välja ja konserveeriti rida kloostrikompleksi kuulunud ehitiste müüre kiriku lõunaküljel. Koos 1934-1936. aastal toimunud väljakaevamiste ja müüride konserveerimisega kiriku idaküljel, avanes nüüd Pirita kloostri-kiriku ümber meeli erutav varemete park⁷⁵.

Padise ja Pirita kloostrite juures toimunud uurimis- ja konserveerimistöodel ei olnud muud eesmärki, kui nende ehitiste tundmaõppimine ning varemete konserveerimine ja eksponeerimine varemetena.

3.7 Kokkuvõte

Töö käivitamine Teadusliku Restaureerimise Töökojas kulges oludele vastavalt üsna visalt. 1957. aastaks kujunes välja kollektiiv, kuhu kuulus juba piisavalt kvalifitseeritud arhitekte ja insenere ning kogemustega kunstiajaloolasi, et nimele vastavalt panna alus teaduslikult korraldatud restaureerimisele. Kuid arhitektuuriväärtuste restaureerimise õnnestumiseks pidi muutuma ka ümbritsev ühiskond.

Viiekümnendate aastate teisel poolel võib juba rääkida teadusliku meetodi rakendamises restaureerimises. Veneetsia harta põhimõtetele vastavat restaureerimismetoodikat rakendatakse muust maailmast isoleeritud Eestis juba kümme aastat enne harta vastuvõtmist. Enne restaureerimistöode algust dokumenteeritakse, mõõdistatakse ning fikseeritakse objekti olukord. Projekteerimisele eelneb objekti põhjalik uurimine ehituslooliste üksikasjade

⁷⁵ Raam, Villem; Tamm, Jaan. Pirita klooster. Ehitus- ja uurimislugu. Tallinn 2005 Lk 68-73

selgitamiseks ning tööd toimuvad juhtivate asjatundjate järelvalve all. Vähemalt ideaalis.

Väga julgelt ning ausalt kasutatakse vältimatute lisanduste tegemisel ajaloolisele substantsile kontrastselt erinevaid materjale, mis väldib ajaloolise võltsingu tekkimist.

Kahjuks ei osata ajalooliste kihistuste küllust hinnata tervikliku väärtusena ning teadusliku restaureerimise meetodi rakendamisel saab alguse hilisematel aastakümnetel järjest süvenev tendents väärtustada vaid ühe ajastu kihistusi ning seda pahatihti aja kulgemisest jäänud märkide hävitamise hinnaga.

Vabaõhumuuseumi rajamisega teadvustati traditsioonilise Eesti külaarhitektuuri arhitektuurilist, etnograafilist, ajaloolist ning esteetilist väärtust. Vabaõhumuuseum oli ühelt poolt nõukoguliku sõnumiga muuseum, mis pidi eksponeerima talupoegade kui rõhutatud klassi rasket igapäevaelu ning teisalt idülliline paik eestlaste rahvuslike tunnete ja mälestuste jaoks. Vabaõhumuuseumi rajamisega asuti ühtlasi põhjalikult uurima puitarhitektuuri nii taluhooneid kui ka kirikuid, kõrtse jm.

1955-1965. muutub järjest olulisemaks küsimus, milleks ehitismälestisi peale restaureerimist kasutada. Juba enne restaureerimist püütakse leida hoonele sobiv kaasaegne funktsioon.

Kokkuvõte

Käesolev bakalaureusetöö uurib arhitektuurimälestiste kaitset ja ennistamist aastatel 1955-1965, eesmärgiga õppida tundma Eesti lähimineviku restaureerimise ajalugu, et mõista paremini restaureerimise ja konserveerimise tänast seisut, probleeme ja eetikat.

Kahe aasta jooksul koostatud kursusetöodes, mis on käesoleva töö aluseks, on allikmaterjalina kasutatud nii uuritava ajavahemikul ajakirjanduses ilmunud temaatilisi artikleid, trüki ilmunud käsitlusi ja arhiivimaterjale kui ka staažikate restauraatorite Fredi Tompsi, Heino Uuetalu ja Ülo Puustaku ütlusi.

Lisaks restaureerimisajaloo tundmaõppimisele on käesoleva töö eesmärk ka hinnangu andmine uuritavale perioodile tänapäevasest vaatevinklist.

Ajavahemik 1955-1965 ehk nn. Hruštšovi sula-aeg, haarab käesoleva uurimuse jaoks hästi käsitletavaid, loogiliselt algusest lõpuni kulgevaid, sündmuseid nii nõukogude ühiskonnas kui ka muinsuskaitse ja restaureerimise valdkonnas. Käsitletaval perioodil aktiveerub restaureerimistegevus muutuvates poliitilistes ning majanduslikes oludes, millistega restauraatoritel tuleb kohaneda. ning teisalt on see muinsuskaitse enesekehtestamise ja restaureerimismeetodite geneesi periood.

Muinsuskaitse probleemide kajastamine muutub perioodi lõpul ajakirjanduses järjest sagedasemaks ning teravamaks. Emotsionaalne debatt ajakirjanduse veergudel aitab tõmmata tähelepanu muinsuskaitse probleemidele ning võita rahvas seas poolehoidu. Muinsuskaitse on muutunud aktuaalseks temaks.

Rasmus Kangropooli "Vana Tallinna kui terviku linnaehituslikust ja arhitektuurilisest pärandist" (Ehitus ja Arhitektuur 1964 nr. 3 ja 4) on käsitletaval ajastul avaldatutest kõige programmilisemate ja selgemate muinsuskaitseliste seisukohtadega kirjutis, mis on proloogiks Tallinna vanalinna kaitsetsoonile.

Vaadeldava perioodi keskel võetakse lõpuks vastu ENSV-s muinsuskaitset reguleeriv seadus (1961), millega nähakse kultuurimälestise kuritahtliku rikkumise eest ette kriminaalvastutus. 1964. aastal kinnitatakse uus kaitsealuste arhitektuurimälestiste nimekiri, milles on kaitsealuste objektide arv eelmisega võrreldes kasvanud, kuigi vahe peal oli täielikult hävinenud arvukalt eelmisesse nimekirja kuulunud objekte. Suure meediakära toel ning rangetel teaduslikel põhjendustel kehtestatakse 1966.a Tallinna vanalinnas eritingimustega kaitsetsoon - esimene riiklik muinsuskaitseala kompleksse kultuurimälestiste kaitseks.

Arhitektuurimälestiste kaitse vabariiklikuks organiks oli ENSV MN Ehituse ja Arhitektuuri Komitee muinsuskaitse osakond, hilisem ENSV MN Ehituskomitee Vabariiklik Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspeksioon (VAMKI), mille alluvusse loodi 1950. aastal praktiliste restaureerimis- ja projekteerimistöde teostamiseks Teadusliku Restaureerimise Töökoda. Ainus kohalikul tasemel arhitektuurimälestiste kaitseks loodud organisatsioon oli 1958. aastal asutatud Tallinna Linna TSN Täitevkomitee Ehituse ja Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspeksioon (TAMKI).

Töö käivitamine Teadusliku Restaureerimise Töökojas kulges oludele vastavalt üsna visalt. 1957. aastaks kujunes välja kollektiiv, kuhu kuulus juba piisavalt kvalifitseeritud arhitekte ja insenere ning kogemustega kunstiajaloolasi, et nimele vastavalt panna alus teaduslikult korraldatud restaureerimisele. Kuid arhitektuuriväärtuste restaureerimise õnnestumiseks pidi muutuma ka ümbritsev ühiskond.

Viiekümnendate aastate teisel poolel võib juba rääkida teadusliku meetodi rakendamise kohta restaureerimises. Veneetsia harta põhimõtetele vastavat restaureerimismetoodikat rakendatakse muust maailmast isoleeritud Eestis juba kümme aastat enne harta vastuvõtmist. Enne restaureerimistööde algust dokumenteeritakse, mõõdistatakse ning fikseeritakse objekti olukord.

Projekteerimisele eelneb objekti põhjalik uurimine ehituslooliste üksikasjade selgitamiseks ning tööd toimuvad juhtivate asjatundjate järelvalve all. Vähemalt ideaalis.

Väga julgelt ning ausalt kasutatakse vältimatute lisanduste tegemisel ajaloolisele substantsile kontrastselt erinevaid materjale, mis väldib ajaloolise võltsingu tekkimist.

Kahjuks ei osata ajalooliste kihistuste küllust hinnata tervikliku väärtusena ning teadusliku restaureerimise meetodi rakendamisel saab alguse hilisematel aastakümnetel järjest süvenev tendents väärtustada vaid ühe ajastu kihistusi ning seda pahatihti aja kulgemisest jäänud märkide hävitamise hinnaga.

Vabaõhumuuseumi rajamisega teadvustati traditsioonilise Eesti külaarhitektuuri arhitektuurilist, etnograafilist, ajaloolist ning esteetilist väärtust. Vabaõhumuuseum oli ühelt poolt nõukoguliku sõnumiga muuseum, mis pidi eksponeerima talupoegade kui rõhutud klassi rasket igapäevaelu ning teisalt idülliline paik eestlaste rahvuslike tunnete ja mälestuste jaoks. Vabaõhumuuseumi rajamisega asuti ühtlasi põhjalikult uurima puitarhitektuuri nii taluhooneid kui ka kirikuid, kõrtse jm.

1955-1965. muutub järjest olulisemaks küsimus, milleks ehitismälestisi peale restaureerimist kasutada. Juba enne restaureerimist püütakse leida hoonele sobiv kaasaegne funktsioon.

Nõukogude aegses restaureerimispraktikas on esindatud juba 1955. aastast alates ka varemeteihaluse moment, kui asutakse esmalt Padise ja 1958 aastal Pirita kloostri varemeid korrastama ja konserveerima, et neid varemetena eksponeerida.

Kasutatud allikad

Trükised

- Eesti arhitektuuri ajalugu. Tallinn 1965.
- Eesti ehitismälestised. Aastaraamat. / Toimetaja: Tiit Masso. Tallinn 1990.
- Varemed. Tallinn, EKA Restaureerimiskool, 2004
- Kalm, Mart. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn, 2001, 2002.
- Kangropool, Rasmus. Tallinna raekoda. Tallinn 1982.
- Lumiste, Mai; Kangropool, Rasmus. Niguliste kirik. Tallinn, 1990.
- Markus, Kersti; Kreem, Tiina-Mall; Mänd Anu. Eesti kirikud I. Kaarma kirik. Tallinn: Muinsuskaitseamet, 2003.
- Port, Mart. Nõukogude Eesti arhitektuur. Tallinn 1983.
- Raam, V. Padise klooster. Tallinn 1958
- Raam, Villem; Tamm, Jaan. Pirita klooster. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005.
- Schmiedehelm, M. Kümme aastat esiajalooliste muististe kaitset. Tartu, ERM 1935
- Tamm, Jaan. Restaatorid vanas Tallinnas. Tallinn 1984.
- Zobel, Rein. Tallinna keskaegsed kindlustused. Tallinn, 1980.

Artiklid

- Bruns, Dmitri. Kas on ikka vaieldamatult selge? – *Noorte Hää*. 21.11.1965
- Bruns, Dmitri. Tallinna vanade elamurajoonide rekonstrueerimisprintsiipidest. *Ehitus ja Arhitektuur* 1965 nr.4 lk 7-12.
- Böckler, T. Tallinna keskaegsete elamute nüüdisaegne kasutamine. *Eesti ehitismälestised. Aastaraamat*. Tallinn 1990 Lk 21-27
- Härmson, Paul. Linnaehitus teaduslikele alustele. – *Rahva Hää*. 11.06.1963
- Härmson, P. Kas linna tsenter või muuseum? – *Rahva Hää*. 30.08.1963
- Kaljundi, Jevgeni. In memoriam Helmi Üprus 1911-1978. *Eesti ehitismälestised. Aastaraamat*. Tallinn 1990 Lk 261-263

- Kangropool, Rasmus. Vana Tallinna kui terviku linnaehituslikust ja arhitektuurilisest pärandist. *Ehituse ja Arhitektuur* 1964 nr 3 ja 4, lk: 44-50 ja 33-40
- Puustak, Ülo. Veerandsada aastat Eesti NSV ehitismälestiste restaureerimistegevuses. - *Ehitus ja arhitektuur*, 1975, nr 2, lk 39-41.
- Puustak, Ülo. 30 aastat ehitismälestiste restaureerimist Eesti NSV-s. - *Ehitus ja Arhitektuur*, 1982, Nr.2. Lik. 3-5
- Puustak, Ülo. In memoriam Henno Potti 1928-1978. *Eesti ehitismälestised. Aastaraamat*. Tallinn 1990 Lk 261-263
- Pöldroos, E. Vanalinn jäägu vanalinnaks. - *Sirp ja Vasar*. 13.09.1963, lk.5.
- Rummo, Paul. Tallinna teemadel. - *Rahva Hää*. 15.09.1963.
- Tomps, Fredi. Arhitektuurimälestiste säilitamine. - *Ehitus ja Arhitektuur*, 1974, nr 1, lk 3-11.
- Tomps, Fredi. Eesti arhitektuurimälestiste kaitsest ja kasutamisevõimalustest. *Ehitus ja Arhitektuur*. 1985 nr 1 / 2. Lk 2-10
- Uuetalu, Heino. In memoriam Hugo Rennik 1925-1966. *Eesti ehitismälestised. Aastaraamat*. Tallinn 1990 Lk 258-259
- Üprus, Helmi. Tallinn kui linn-muuseum. - *Rahva Hää*. 1955, 18. märts.
- Üprus, Helmi. Hoolikamalt suhtuda pargikunsti säilitamisse. - *Sirp ja Vasar*. 1958, 14.veebbruar.
- Марков, С. Научно-реставрационная мастерская – или строительная контора? - *Советская Эстония*. 14.10.1955.
- Гладких, В. Реставрация архитектурных памятников. - *Советская Эстония*. 06.03.1959

Käsikirjad

- Rodin, Matis. Muinsuskaitse sõlmpunktid aastatel 1944 kuni 1955. Peamised arengujooned stalinlikus muinsuskaitstes Nõukogude Eesti näitel.

Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimisteaduskond. Tallinn 2005

[Bakalaureusetöö]

- Vahtrik, Olaf.(koostaja) Andmed VRV plaaninäitajate kohta aastatel 1959-1970. Koopia autori valduses.
- Maasi, Olev; Puustak, Ülo. "Eesti muinsuskaitse juhid (23.aprill 1990)" Käsikirja koopia autori valduses.

Arhivaalid

- ERA, R-2079, 1, 39
- ERA, R-2079, 1, 39, leht 14
- ERA, R-2079, 1, 50, leht 3
- ERA, R-2079, 1, 50 leht 16
- ERA, R-2079, 1, 97 lk 1
- ERA, R-2079, 1, 112, leht 45
- MKA P-1026
- MKA P-12134
- MKA P-1177 lk 1
- MKA P-1177 lk 17-19
- MKA P-1177 lk 20-24
- MKA P-258
- MKA Ederberg, E., Ajaloolised õiendid. 1951. Nummerdamata kaust, märksõna Niguliste. Lk 1.
- TLA, f 1443, n 1, s 2

Seadused ja määrused

- Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi ajutise Ülemnõukogu Presiidiumi Seadlus Muinasvarade kaitse seaduse muutmise kohta. - ENSV Teataja. 1940, nr.26, lk.280

- Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus Eesti NSV arhitektuuriliste muinsuseesemete ja restaureerimise abinõude kohta. - Eesti NSV Teataja 1947 nr. 19, lk 309-310, lisad 1, 2: 311-324.
- ENSV Ministrite Nõukogu määrus Eesti NSV territooriumil asuvate riikliku kaitse alla kuuluvate kultuurimälestiste arvelevõtmise, kaitse organiseerimise ja kaitse kontrolli tugevdamise kohta. - ENSV Teataja 1956 Nr.16 lk.347-356
- Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi seadus Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi kultuurimälestiste kaitse kohta. - ENSV Ülemnõukogu Teataja 1961, nr.23 lk 502-503
- Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus kultuurimälestiste kaitse korraldamise kohta Eesti NSV-s. - ENSV MN Määruste ja Korralduste Kogu. 1964 nr. 51, lk 1481-1489
- Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni loomise kohta. - ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja 1966 nr.37, lk 445-448

Veeb

- Eesti Vabaõhumuuseumi ajalugu [WWW]
<http://www.evm.ee/et/muuseum/asutamine.html> (19.05.2005)

Fotod ja joonised

Fotod

- Foto 1 Niguliste kirik. Seinahaua restaureerimine konserveerimine põhjakabelis. Kiviraidur Arne Joonsaar. Foto: Teddy Böckler, märts 1962.27
- Foto 2 Külastajate juurdepääsuks Nunnatorni ehitatud raudbetoonist keerdtrepp. Foto: B. Mäemets31
- Foto 3 Hellemani torni ja Viru tn vaheline müüri lõik uute raudbetoonist kontraforssidega. Foto: B. Mäemets33
- Foto 4 Hellemani torni juures toimunud linnamüüri varing. Foto: B. Mäemets. ...34
- Foto 5 Märjamaa kirik. Vaade läänest juunis 1957. Foto: T.Böckler..... 41
- Foto 6 Muhu kiriku interjäär 1958.a. Foto: Villem Raam..... 42
- Foto 7 Niguliste kirik enne 1957. aastat. Dateerimata foto MKA kogust. 43
- Foto 8 Niguliste kirik. Vaade hauakambritele kooris, mai 1961. Foto: T.Böckler .. 45
- Foto 9 Niguliste võlvimata kesklööv pealt vaates pärast võõndkaarte ehitamist. Foto: umbes 1958. Fotograaf märkimata. 46
- Foto 10 Padise kloostri väravad. Vaade põhjast detsembris 1954.....51
- Foto 11 Padise klooster. Mullaprahi äravedu juunis 1959. Foto: V.Raam.53

Joonised

- Joonis 1 Hellemani - Viru tn müüri lõigu toestamise variant paekivist kontraforssidega. R.Zobeli eskiis 1961.a.....35
- Joonis 2 Hellemani - Viru tn müüri lõigu toestamine kaheharuliste raudbetoonist kaldtugedega. R.Zobeli eskiis 1961.a.36

Lisad

Lisa 1 Lühendid

EKP KK	.- Eesti Kommunistliku Partei Keskkomitee
ENSV	. – Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik
ERA	– Eesti Rahvusarhiiv
KRPI	– Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimisinstituut (1978-88)
MKA	– Muinsuskaitse Ameti arhiiv
MK	- Ministrite Nõukogu
TAMKI	– Tallinna Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspeksioon
TLA	– Tallinna Linnaarhiiv
TRT	– Teaduslik Restaureerimise Töökoda (1950-68)
TSN TK	.- Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee
VAMKI	– Vabariiklik Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspeksioon
VRV	– Vabariiklik Restaureerimisvalitsus (1968-78)

Lisa 2 1955-1965 muinsuskaitse ja restaureerimise vallas tegutsenud isikute lühibiograafiad

Aluve, Kalvi

Sündinud 07.05.1929 Rakveres, arhitekt ja arhitektuuriajaloolane. Lõpetas 1954 TPI ehitusosakonna. 1957-95 TRT, VRV, KRPI, Eesti Ehitismälestised (1968-78 peaarhitekt, al 1992 juhtarhitekt). Arhitektide Liidu liige alates 1959, Kunstnike Liidu liige alates 1993.

Uurinud ja restaureerinud peamiselt keskaegseid linnuseid (Haapsalu, Kuressaare, Paide, Porkuni) ning kõrtse (Koeru, Audru, Kolu) ja postijaamu.

Objektid (1957-65): Tallinna Dominiiklaste klooster (1958-62); TÜ aula (1966-67); Koeru kõrtsi rekonstruktsioon (1960-65).

Avaldatud teosed: Tartu ülikooli aula (Tallinn 1970); Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis (Tallinn 1976); Kuressaare linnus (Tallinn 1980); Veste ehitusmälestistest (Tallinn 1983); Eesti keskaegsed linnused (Tallinn 1993); Haapsalu piiskopilinnus. (Tallinn 1998).

Böckler, Teddy

Sündinud 17.06.1930 Tapal, arhitekt ja arhitektuuriajaloolane. Lõpetas 1955 ruumikujundajana ERKI. Alates 1955 TRT, VRV, KRPI. Aastast 1991 AS Vana Tallinn peaarhitekt. Arhitektide liidu liige aastast 1968.

Objektid (1955-65): Märjamaa kiriku taastamine (koos V.Raamiga 1957-58 ja 1965); Tallinna Raekoja restaureerimine aastast 1959 (1959-64 eksterjöör; 1970-75 interjöör, 1994 keldrisaal, 1996 tornikiiver; 1999-2000 fasaadid, 2000-2004 pööning); Raeapteegi fassaadi taastamine (1964-66); Vene tn. 17 kohandamine linnamuuseumiks (1961-64); Kirikuinterjööride värvilahendused (sh. Pärnu Eliisabeti, Karja, Ridala jt.).

Avaldatud teosed: Tallinna raekoda (Tallinn 1964); Tallinna vanalinn. IX kvartal (koos J.Maistega, Tallinn 1995), Tallinna raekoda: uurimine ja restaureerimine 1952-1996 (Tallinn 1999);

Kangropool, Rasmus

Sündinud 27.12.1930 Tallinnas. Arhitektuuriajaloolane.

Lõpetas 1954 Leningradi Ehitusinseneride Instituudi linnaehituse ja -majanduse erialal. 1958-95 TAMKI ning 1995-? Tallinna Muinsuskaitseameti juhataja. Aastast 1964 Arhitektide Liidu liige.

Kunstiajaloo uurimisega alustas 1964. Avaldanud seni kasutamata arhiiviallikail põhinevaid Tallinna peamiselt hilisgootika arhitektuuripärandit ning

ehitusmeistreid ja kiviraidureid käsitlevaid uurimusi. Tallinna arengu- ja ehitusloo üldkäsitlused.

T: *Mõningatest Tallinna 15. sajandi arhitektuuri dateerimise küsimustest* (k M.Lumistega) – Töid kunstiteaduse ja – kriitika alalt, 2 (1978); *Hans Kotke, Tallinna müürsepp-meister ja kiviraidur 15. saj. Keskpäigas.* - Töid kunstiteaduse ja – kriitika alalt, 3 (1980); *Tallinna raekoda* (1982); *Niguliste kirik* (1990, koos M.Lumistega).

Potti, Henno

Sündinud 22.03.1928 Virumaal Roela vallas. Surnud 09.04.1978 Tallinnas. Arhitekt.

Lõpetanud Rakvere keskkooli 1947, arhitektina TPI 1954. Töötanud alates 1953. aasta juulist TRT-s arhitektina, põhikohaga alates 1956.a. septembrist. Projektsektori juhataja, vanemarhitekt ja VRV arhitektuuriala peaspetsialist-grupijuht.

Objektid: Narva raekoda, Narva Hermannii linnus, Ivangorodi linnus (koos J.Kaljundiga kuni 1974.a.), Viiburi linnuse arheoloogilised kaevamised ja möödistus- ning projektitööd (koos J.Kaljundiga 1965-1969) jpm.⁷⁶

Kaasautorlus: Illustratsioonid koos Teddy Böckleriga: Arman,Harald. Neuvosto-Eestin arhitektuurimuistomerkit. Tallinn 1962.

Raam, Villem

Õieti Vilhelm-Voldemar Raam. Sündinud 30.05.1910 Pärnus, surnud 21.05.1996 Tallinnas. Arhitektuuri- ja kunstiteadlane.

⁷⁶ Puustak, Ülo. In memoriam Henno Potti 1928-1978. *Eesti ehitismälestised. Aastaraamat*. Tallinn 1990 Lk 261-263

1924 –30 Rakvere Õpetajate seminar, 1931-32 Aluvere algkooli juhataja, hiljem õpingute kõrvalt õpetaja Tartu 2. algkoolis.

Õppis 1932-39 Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas kunstiajalugu (prof. S.Karlingi õpilasena) ning kõrvalainetena arheoloogiat, eesti keelt, kirjanduslugu ja filosoofiat. Õppepraktikal 1936.a. suvel etnograafiaekspeditsioonil Soomes, 1938 .a. kevadsemestril õppis Stokholmi ülikoolis prof. J.Roosvali juures, 1936-39 juhtis Padise kloostri konserveerimis- ja restaureerimistöid ning 1938. a. pälvis TÜ kõrgeima auhinna võistlustöö “Keskaegne ehituskunst Eestis ja tsistertslaste mungaordu” eest. Viibis 1940.a. riigi stipendiaadina Itaalias.

Juulis 1940.a. määrati ENSV Riikliku Kunstimuuseumi direktoriks. Arreteeriti juunis 1941 ning viibis 1956. aastani represseerituna Siberis Krasnojarski kraisis.

1956-82 TRT, VRV, KRPI, “Eesti Ehitismälestised” (1965-82 peaspetsialist), 1982-90 konsultant.

Kunstnike Liidu liige alates 1957. Suomen Muinaismuistoyhdistys’e välisliige alates 1970. ENSV teeneline kunstitegelane 1976. Turu Ülikooli audoktor 1990.

Uurinud peamiselt Põhja- ja Lääne-Eesti ning Saarte keskaja ehituskunsti, rakendanud ajaloolis-võrdlevat ja stiilikriitilist analüüsi ning esimesena eesti kunstiteadlastest teinud järjekindlalt väliuuringuid.

Objektid (1955-65): Padise klooster (alates 1936);

Avaldatud teosed: Padise klooster (Tallinn 1958); Kaarma kirik (1971), Toomkirik (1973), Arhitekturnõje pamjatniki Estonii (Leningrad 1974); *Gooti puuskulptuur Eestis* (1976), *Pirita* (1984).

Kaasautorlus: Eesti arhitektuuri ajalugu (Tallinn 1965); Eesti kunsti ajalugu (ülevaade keskaja ehitismälestistest, Tallinn 1970-77); Tallinna ajalugu 1860-ndate

aastateni (Tallinna keskaegse ehituskunsti käsitus, Tallinn 1978); Eesti arhitektuur I-IV (Toimetaja, Tallinn 1993-99)

Avaldatud artiklid: Mõningaid uusi andmeid vanast dekoratiivsest seinamaalist (*Kunst* 1960, 1); Kaks taasleitud Tallinna raidportaali (*Kunst* 1965, 1); Keskaegsete linnuste ja kirikute arengujooni Eestis (*Ehitus ja arhitektuur* 1985,1/2); Märkmeid Ambla kirikust ja Kesk-Eesti kirikute ehitusloost üldse (Kunstiteadus. Kunstikriitika 6, Tallinn 1986); Muhu kiriku ehitusloolisest positsioonist (Arhitektuuripärandi uurimisest Eesti NSV-s, Tallinn 1987)

Käsikirjad: Muinsuskaitseameti Arhiivis Tallinnas säilitatakse uurimusi Eesti kloostrite (Padise, Pirita, Tallinna Mihkli naistsistertslatse), maakirikute (Märjamaa, Pöide, Kaarma, Jõhvi, Harju-Madise jne), vasallilinnuste (Kiiu, Angerja, Purtse, Järve, Kiviloo) ja mitmete Tallinna ehitiste kohta.

Bibliograafia: K.Alttoa, E.Palginõmm. Villem Raam: Bibliograafia. (Tallinn 1991); *Ars Estoniae medii aevi grates Villem Raam viro doctissimo et expertissimo* (Tallinn 1995)

Rennik, Hugo

Sündinud 29.04.1925 Narvas, surnud 05.01.1966. Arhitekt.

Lõpetas 1951 arhitektina TPI. Töötas 1950-51 Kolhooside Ehitamise Valitsuse ja Projekteerimise büroos arhitektina. 1951-1952 "Eesti Projektis". 1952. Pärnu oblasti peaarhitekt. 1953-1955 ENSV Arhitektuuri Valitsuse Arhitektuuri Mälestusmärkide kaitse osakonna juhataja. 1955-1958 TRT arhitekt. 1959-1966 ENSV Riiklik Ehituse ja Arhitektuuri komitee, alates 1960 Riikliku Arhitektuuri ja

Ehituse Kontrolli Peainspektsiooni ning samaaegselt Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspektsiooni juhataja.⁷⁷

Objektid (1955-1966): Narva Hermannii linnuse konserveerimine; Niguliste kiriku pikihoone taastamine (1957-58)

Kaasautorlus: Ülevaade arhitektuurimälestiste kaitsest Eesti NSV-s sõjajärgsel perioodil. *Eesti arhitektuuri ajalugu* (Tallinn 1965);

Zobel, Rein

Sündinud 02.04.1928 Tallinnas, arhitekt ja arhitektuuriajaloolane, filosoofiadoktor. Lõpetas 1952 TPI. 1954-1972 VRV, a-st 1972 EKA (a-st 1991 prof.). Koostanud (koos H.Üprusega) Tallinna vanalinna esimese kompleksse teadusliku uuringu ja regenereerimise projekti (1964-1969). Uurinud Tallinna ajaloolist topograafiat (1968-2000), eestirootslaste asustuse ja arhitektuuri (a-st 1992).

Objektid: Padise kloostri varemete konserveerimine (1954-1960), Tallinna keskaegse linnamüüri konserveerimine ja restaureerimine (1957-1999, kokku 17 torni ja 5 müüri lõiku).

Avaldatud teosed: *Tallinna linnamüür* (1966), *Tallinna keskaegsed kindlustused* (1980), *Suur Rannavärv ja Paks Margareeta* (1988), *Walls and Towers of Tallinn* (1996), *Tallinn (Reval) keskajal. Linnaehitus 13.-14. sajandil.* (2001).

Kaasautorlus: *Eesti arhitektuur I-IV* (kaasautor ja koostaja 1993-99)

Artikleid ajakirjas "Ehitus ja Arhitektuur".

⁷⁷ Uuetalu, Heino. In memoriam Hugo Rennik 1925-1966. *Eesti ehitusmälestised. Aastaraamat.* Tallinn 1990 Lk 258-259

Üprus, Helmi

Sündinud 15.10.1911 Viljandis, surnud 27.08.1978 Tallinnas, kunstiajaloolane, filosoofiamagister. Lõpetas 1936 TÜ kunstiajaloo ja romaani keelte ning 1942 etnograafia alal. 1936-47 ERM, ENSV Riiklik Etnograafiamuuseum, 1947-50 ENSV TA Ajaloo Inst., a-st 1953 TRT, VRV – vanemteadur, hiljem kunstiajaloo peaspetsialist. Uurinud Tallinna keskaegset arhitektuuri ja Eesti raidkivikunsti ning klassitsismi Eestis ja mõisaarhitektuuri. Käsitlus Tallinna vanalinna rekonstrueerimisest, kunstistiilide osa eesti rahvakunstis.

Teosed: *Tartu Riikliku Ülikooli peahoone* (1959), *Tallinn 1825. aastal.* (1965), *Tallinna etikukivid* (1971), *Mustpeade hoone* (1972), *Raidkivikunst Eestis XIII-XVII sajandini* (1987)

Kaasautorlus: *Eesti arhitektuuri ajalugu* (toimetaja ja kaasautor 1965), *Eesti kunsti ajalugu* (kaasautor 1970-77)

Lisa 3 1955-1965 ajakirjanduses ilmunud muinsuskaitse ja arhitektuurimälestiste restaureerimise teemaliste artiklite loetelu

1955

1. Rennik, Hugo. Vana torn. – *Õhtuleht*. 1955, - 28. jaanuar. [Tallinna linnamüür, "Köstritorni" restaureerimisest.]
2. Kammal, U. Ühest unustatud üritusest. – *Õhtuleht*. 1955, 1.veebruar.[Vabaõhu muuseumi rajamise vajadusest.]
3. Rennik, Hugo. Arhitektuuri-mälestusmärkide restaureerimistöodel. – *Õhtuleht*. 1955, 9. märts. [Tallinna linnamüüri restaureerimisest.]
4. Üprus, Helmi. Tallinn kui linn-muuseum. – *Rahva Häääl*. 1955, 18. märts.
5. Palamets, Hillar. Tartu ajaloolistest ehitusmälestistest. – *Edasi*. 1955, 22. märts.
6. Laul, H., Soonurm, E. Kivid peaksid kisendama. – *Rahva Häääl*. 1955, 17. juuni. [Puudustest arhitektuurimälestiste hooldamisel Tallinnas]
7. Kask, E. Need pole teisejärgulised küsimused. – *Sirp ja Vasar*. 1955, 24. juuni, lk.4. [Kritiseerivalt Tartu arhitektuurimälestiste säilitamisest]
8. Tähelepanuväärne arhitektuuriline mälestusmärk. – *Edasi*. 1955, 17. august [Tartu Jaani kirikust]

9. Rennik, Hugo. Mälestusmärk restaureeritakse. – *Õhtuleht*. 1955, 19. detsember. [Niguliste kiriku restaureerimisest]
10. Марков, С. Научно-реставрационная мастерская – или строительная контора? – *Советская Эстония*. 1955, 14. oktoober. [Kriitiline artikkel Teadusliku Restaureerimise Töökoja tegevusest ja tegevusetusest.]

1956

11. Arhitektuurilised mälestusmärgid on rahva ühisvara. – *Rahva Hää!* 1956, 28. märts. [Ülevaade: Muinsuskaitsealane nõupidamine ENSV Arhitektide Liidus]
12. Nimekirjade kogumisest üksi on vähe. – *Sirp ja Vasar*. 1956, 30. märts, lk.4. [Arhitektide Liidu algatatud arutelust “Arhitektuuriliste mälestusmärkide seisukord meie vabariigis ja abinõud selle parandamiseks”]
13. Rennik, Hugo. Vanalinna läänepiiril. – *Õhtuleht*. 1956, 28. aprill. [Tallinna linnamüüri restaureerimisest]
14. Vint, E. Paremini kaitsta arheoloogilisi mälestusmärke. – *Rahva Hää!* 1956, 1. juuni.
15. Lamp, L., Raidma, H. Mineviku müürid. – *Rahva Hää!* 1956, 24. august. [Pirita kloostrist]
16. Sisa, U. Vabaõhumuuseumi rajamine on aktuaalne küsimus. – *Rahva Hää!* 1956, 12. oktoober.

1957

17. Tamm, E., Raias, T. Mis pidurdab arhitektuuri mälestusmärkide restaureerimistoid. – *Rahva Hää!* 1957, 19. jaanuar.
18. Salu, E. Vana Tallinna “peidetud” varad. – *Noorte Hää!* 1957, 1. september. [Raidkivi leidudest Tallinna vanalinnas]
19. Loog, V. Seal, kust veeres üle tasujate malev. – *Rahva Hää!* 1957, 10. september. [Padise kloostri varemete restaureerimisest]
20. Raam, Villem. Padise klooster. – *Õhtuleht*. 1957, 24. september [Padise kloostri väljakaevamistest ja restaureerimisest]

1958

21. Üprus, Helmi. Hoolikamalt suhtuda pargikunsti säilitamise. – *Sirp ja Vasar*. 1958, 14. veebruar.
22. Tool, Elfriede. Ajaloolised aidahooned. – *Õhtuleht*. 1958, 5. aprill.
23. Pormeister, Ingrid. Uusi arhiivimaterjale meie ehitusmälestusmärkidest. – *Rahva Hää!* 1958, 29. mai.
24. Viiding, B. Säilitame vanad mõisahooned. – *Sirp ja Vasar*. 1958, 20. juuni, lk.7. [Mõisahoonete hooldamisest]

25. Üprus, Helmi; Lumiste, Mai. Saaremaa aarded. – *Sirp ja Vasar*. 1958, 5. september lk.6; 12. september, lk.5-6. [Kunsti- ja ehitismälestiste inspekteerimisest ja registreerimisest]

26. Korrastada Tartu Jaani kiriku ümbrus. – *Sirp ja Vasar*. 1958, 5. september, lk. 5. [Tartu Jaani kirikust ja selle ümbrusest]

1959

27. Loog, H. Restaureeriti Muhu kirik. – *Õhtuleht*. 1959, 20. märts.

28. Rennik, Hugo. Niguliste kiriku restaureerimisest. – *Õhtuleht*. 1959, 4. aprill.

29. Aluve, Kalvi. Dominiiklaste klooster. – *Õhtuleht*. 1959, 8. juuli. [Kloostri ajaloost ja restaureerimisest]

30. Zobel, Rein. Uut Tallinna vanalinna restaureerimises. – *Sirp ja Vasar*. 1959, 18. september, lk 5.

31. Potti, Henno. Pirita kloostri varemeis. – *Õhtuleht*. 1959, 15. oktoober. [Pirita kloostri restaureerimisest]

32. Prost, E. Käigud, mis tuleks avada! – *Õhtuleht* 1959, 15 oktoober. [Pirita kloostri väljakaevamistest]

33. Гладких, В. Реставрация архитектурных памятников. – *Советская Эстония*. 1959, 6.märts. [Arhitektuurimälestiste restaureerimisest 1959.a. ENSV-s.]

1960

34. Lumiste, Mai. Nigulistest saab muuseum. – *Õhtuleht*. 1960, 6.juuli.

35. Üprus, Helmi. Endise dominiiklaste kloostri hauakivid. – *Õhtuleht*. 1960, 1. september.

36. Kangropool, Rasmus. Vanalinna uuestisünd. – *Sirp ja Vasar*. 1960, 23. september, lk 4.

37. Tool, Elfriede. Dominiiklaste kloostri kiriku portaalid. – *Kunst*. 1960. nr. 2. lk.45-53. [Portaalidest ja nende restaureerimise probleemidest]

38. Брунс, Д. Древний Таллин станет краше. – *Советская Эстония*. 1960, 22. märts. [Kavatsetavatest ehitusplaanidest Tallinnas: Lomonossovi tn. läbimurre ja laiendus, Raekoja kaaristu avamine, mõned ausambad ja autahvel jne]

1961

39. Piip, J. Munga torn. – *Harju Elu*. 1961, 1. juuli. [Kiiu tornlinnusest]

40. Tarvas, P. Mis saab tornist? – *Sirp ja Vasar*. 1961, 11. november, lk.5. [Niguliste kiriku torni taastamisest.]

41. Uus või vana? – *Sirp ja Vasar*. 1961, 9. detsember, lk 5. [Kokkuvõtte lugejakirjadest vastukajana artiklile P.Tarvas "Mis saab tornist"]

1962

42. Kangropool, Rasmus. Linnamüür vabaks. – *Sirp ja Vasar*. 1962, 26. jaanuar, lk.8 [Tallinna linnamüüri äärsete ehitiste likvideerimisest]
43. Raam, Villem. Ehitismälestiste hooldamisest Eestis. – *Ehitus ja Arhitektuur*. 1962, nr.4, lk.26-30.
44. Toom, A. Arhitektuurimälestiste kaitsest. – *Kodu-uurimise Teateid*. 1962, nr.4, lk.46-52.

1963

45. Härmson, Paul. Linnaehitus teaduslikele alustele. – *Rahva Hää!*. 1963, 11.juuni.
46. Härmson, Paul. Kas linna tsenter või muuseum? – *Rahva Hää!*. 1963, 30. august.
47. Pöldroos, Enn. Vanalinn jäägu vanalinnaks. – *Sirp ja Vasar*. 1963, 13. september, lk.5. [Repliik P.Härmsoni artiklile “Kas linna tsenter või muuseum?”]
48. Rummo, P. Tallinna teemadel. – *Rahva Hää!*. 1963, 15. september. [Repliik P.Härmsoni artiklile “Kas linna tsenter või muuseum?”]
49. Sisa, U. Arhitekti tähelepanekuid Saaremaa ehitustandril. – *Ehitus ja Arhitektuur*. 1963, nr.2, lk.43-47. [Sh. arhitektuuripärandi säilitamisest.]

1964

50. Üprus, Helmi. Ратуша и дворец пионеров. – *Нарвский Рабочий*. 1964, 4. jaanuar. Lk. 3. [Pühendatud Narva Raekoja valmimisele ja avamisele Pioneeride paleena]
51. Aluve, Kalvi. Arhitektuurimälestiste kasutamisest ja hooldamisest. – *Noorte Hää!*. 1964, 19. jaanuar.
52. Parek, E. Tallinna värav. – *Pärnu Kommunist*. 1964, 21. mai. [Ajalooline ülevaade XVII saj. arhitektuurimälestisest]
53. Zobel, Rein. Mida tehakse Müürivahe tänaval. – *Sirp ja Vasar*. 1964, 21. august, lk.7. [Tallinna linnamüüri restaureerimisest]
54. Toom, A. Kirikud ehitismälestusmärkidena Paide rajoonis. – *Võitlev sõna*. 1964, 3. november. [Järva-Madise kirikust]
55. Jõgi, E., Soovik, M., Mänd, M. Erinev suhtumine. – *Sirp ja Vasar*. 1964, 11. detsember, lk.7. [Lohu mõisa pilttapeetide ajaloo- ja kunstiväärtusest]
56. Aluve, Kalvi. Endises püssirohukeldris. – *Rahva Hää!*. 1964, 17. detsember. [Arhitektuurimälestise kohandamisest veinibaariks.]
57. Tihase, K. Ühest ehitismälestiste grupist, mis väärib enam tähelepanu. – *Ehitus ja Arhitektuur*. 1964, nr. 1 lk 75-81. [Maakõrtsidest]
58. Kangropool, Rasmus. Vana Tallinna kui terviku linnaehituslikust ja arhitektuuriajaloolisest pärandist. – *Ehitus ja Arhitektuur*. 1964, nr.3 lk.44-50; nr 4 lk 33-40.

59. Potti, Henno. Restaureeritud Narva Raekoda. – *Ehitus ja Arhitektuur*. 1964, nr. 4. lk 23-27
60. Liin, E. Pilttapeedid. – *Kultuur ja Elu*. 1964, nr. 6, lk.30-31 [Lohu mõisa muinsuskaitsealustest pilttapeetidest]

1965

61. Üprus, Helmi. Millest jutustavad mõisahooned. – *Rahva Hää!*. 1965, 1. aprill. [Mõisade ajaloolisest arengust]
62. Aasa, H. Ajalugu ja tänavanimed. – *Sirp ja Vasar*. 1965, 18. juuni, lk.6. [Ajalooliste tänavanimede säilitamisest Tallinnas]
63. Üprus, Helmi. Vana-Tallinna omapära. – *Sirp ja Vasar*. 1965, 3. september, lk 6. [Vanalinna rekonstrueerimisest]
64. Raam, Villem. Haapsalus leiti keskaegne linnamüür! – *Sirp ja Vasar*. 1965, 10. september, lk. 5.
65. Kull, A. Vanalinna üks osa. – *Noorte Hää!*. 1965, 8. oktoober. [Vanalinna rekonstrueerimisest]
66. Sepaste, K. ja Mölder, V. Veel kord Viru tänava uuest näost. – *Noorte Hää!*. 1965, 10.oktoober. [Vanalinna rekonstrueerimisest]
67. Rebane, V. Spetsialiseeritud kauplus on otstarbekam. - *Noorte Hää!*. 1965, 27. oktoober. [Vanalinna rekonstrueerimisest]
68. Robert, K. Uurimisasutused öelgu oma sõna! - *Noorte Hää!*. 1965, 16. november. [Vanalinna rekonstrueerimisest]
69. Bruns, Dmitri. Kas on ikka vaieldamatult selge? – *Noorte Hää!*. 1965, 21. november. [Vanalinna rekonstrueerimisest]
70. Aluve, Kalvi. Vana ehitismälestis uue sisuga. – *Ehitus ja Arhitektuur*. 1965, nr. 4 lk 34-37. [Koeru kõrts-postijaama rekonstrueerimisest sööklaks.]
71. Bruns, Dmitri. Tallinna vanade elamurajoonide rekonstrueerimisprintsipiidest. – *Ehitus ja Arhitektuur*. 1965. nr. 4 lk 7-12. [Ajalooliste puitasumite likvideerimise majanduslike põhjendus.]

Lisa 4 Muinsuskaitsealaste ENSV seaduste ja ENSV Ministrite Nõukogu määruste tekstid

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi ajutise Ülemnõukogu Presiidiumi
Seadlus
Muinasvarade kaitse seaduse muutmise kohta.
(12. oktoober 1940)

I.

Muinasvarade kaitse seaduse (SK VI 1938, 2, 8) § 32 täiendatakse järgmise lõikega:

Erandlistel juhtudel, kui üksikuid vallasmuistiseid või nende kogusid ähvardab otsene hävimise oht või kui nende säilitamine senise omaniku või valdaja poolt pole küllaldaselt kindlustatud, võib Hariduse Rahvakomissariaat need asjad sundkorras tasuta hoiule võtta või mõnesse muuseumisse hoiule paigutada, kuni sellist sund-korras hoiulevõtmist põhjustanud asjaolude möödumiseni.

II.

Kaesolev seadlus jõustub avaldamisega.

Tallinn, 12. oktoobril 1940.

ENSV ajutise Ülemnõukogu Presiidiumi Esimees Joh. Vares.

ENSV ajutise Ülemnõukogu Presiidiumi Sekretär V. T e l l i n g .

Eesti NSV Ministrite Nõukogu

määrus

Eesti NSV arhitektuuriliste muinsusesemete ja restaureerimise abinõude kohta.

(21. juuni 1947. Nr. 467)

Eesti NSV arhitektuuriliste muinsusesemete säilitamise ja restaureerimise eesmärgil Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrab:

1. Kinnitada riikliku kaitse alla kuuluvate Eesti NSV arhitektuuriliste muinsusesemete nimestik vastavalt lisale nr. 1 ja arhitektuuriliste kaitsealade nimestik vastavalt lisale nr. 2.

2. Vastutus riikliku kaitse all olevate Eesti NSV arhitektuuriliste muinsusesemete säilitamise, korrashoiu ja õige kasutamise eest panna Eesti NSV linnade ja maakondade täitevkomiteedele.

3. Kohustada Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuvat Arhitektuuri Valitsust kahe kuu jooksul välja töötama:

a) Eesti NSV arhitektuuriliste muinsusesemete kasutamise eeskirjad;

b) muinsusesemete rendile andmise eeskirjad.

4. Eesti NSV arhitektuuriliste muinsusesemete kaitse ja kasutamise korrastamiseks määrata, et:

a) Eesti NSV linnade planeerimise, väljaehitamise ja heakorratööd peavad kindlustama riikliku kaitse all olevate arhitektuuriliste muinsusesemete puutumatus;

b) riikliku kaitse all olevate muinsusesemete ümbertegemine võib toimuda ainult Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Arhitektuuri Valitsuse loal;

c) Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Arhitektuuri Valitsuse poolt kindlaks määratud nimestikus tähendatud üksikute suurima väärtusega muinsusesemete kasutamiseks andmine võib toimuda ainult pärast Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Arhitektuuri Valitsuse poolt kaitse-rendilepingute kinnitamist nende muinsusesemete kasutamiseks andmise kohta.

5. Eesti NSV tähtsamate arhitektuuriliste muinsusesemete säilitamise eesmärgil:

a) kohustada Narva Linna Täitevkomiteed teostama 1947.—1948. a. jooksul maa-ala korrastamist (kaitsetsooni piires) Vana-Narva ja Hermani kindluse kaitsealal, nimelt puhastama Vana-Narva peatänavad ja kindluse õu kivi-hunnikutest ning ehitusprahist;

b) kohustada Tallinna Linna Täitevkomiteed korrastama 1947. ja 1948. a. jooksul vanade Tallinna kalmistute maa-alad (Kopli, Mõigu, Kalamaja, "Rocca-al-Mare" ja Pirita) ja vana-aegsed stiilsed hauakivid ning -kabelid;

c) kohustada Tallinna ja Narva linnade täitevkomiteesid kooskõlastatult Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Arhitektuuri Valitsusega kolme kuu jooksul kindlaks määrama lisas nr. 2 tähendatud arhitektuuriliste kaitsealade piirid. Kehtestada kord; et igasugused ehitus- ja remondi-taastamistööd kaitsealade piires

toimuvad kooskõlastatult Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Arhitektuuri Valitsuse Muinsuskaitse Osakonnaga.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu

Esimees A. Veimer.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu

Asjadevalitseja A. Veiderpass.

Tallinn, 21. juunil 1947. Nr. 467.

**Eesti NSV Ministrite Nõukogu
määrus**

Eesti NSV territooriumil asuvate riikliku kaitse alla kuuluvate kultuurimälestusmärkide arvelevõtmise, kaitse organiseerimise ja kaitse kontrolli tugevdamise kohta.

(20. oktoober 1956. Nr. 264)

Eesti NSV Ministrite Nõukogu märgib, et kultuurimälestusmärkide kaitse alal Eesti NSV-s esineb veel tõsiseid puudusi. On ilmnunud fakte, kus keskasutused ja kohalikud organid on vastutustundetult suhtunud ajaloo, arheoloogia, arhitektuuri ja kunstimälestusmärkidesse, mille tõttu need on viidud hävinemisseisundisse või jäädavalt hävinenud (rida kultuurimälestusmärke Tartus, Haapsalus, Tallinnas ja mujal).

Rajoonide ja linnade TSN täitevkomiteed puudulikult täidavad Eesti NSV Ministrite Nõukogu 11. jaanuari 1949. 3. määrust nr. 25 kultuurimälestusmärkide kaitse, hooldamise ning nende ümbruse heakorrastuse alal. Nii on Põltsamaa rajooni TSN Täitevkomitee riikliku kaitse alla kuuluvast 27-st kultuurimälestusmärgist kaitse korraldanud vaid ühele mälestusmärgile ja Türi rajooni TSN Täitevkomitee 15-st vaid 3-le. Unarusse on jäetud eesti tööliklassi revolutsioonilise minevikuga seotud sündmuskohad ja mälestusmärgid. Mälestuskohtade, samuti mälestusmärkide populariseerimiseks ei ole asetatud seletatavaid tahvleid ega suunavaid märke nende asukoha kohta.

Eesti NSV Kultuuriministeerium, Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Ehituse ja Arhitektuuri Komitee ning Eesti NSV Teaduste Akadeemia ei ole küllaldaselt tähelepanu osutanud vabariigi kultuurivarade uurimisele, arvelevõtmisele, säilitamisele ja populariseerimisele.

Maaehituste arhitektuuri väärtuslikumad näidised ja etnograafiline pärand on siiani jäänud välja riikliku kaitse alt. Vähe on pööratud tähelepanu looduskaitse küsimuse korraldamisele.

Haridusorganid veel vähe õpetavad lapsi hindama ja armastama kodumaa ja kodurajooni mälestusmärke ning ei seo neid vastavate ainete õpetamise ettekande materjaliga.

Mitmeid arhitektuuri ja kunsti mälestusmärke, mis on antud asutuste valdusesse, säilitatakse ja hoitakse ebarahuldavalt, näiteks end. Saue mõisahoone Harju rajoonis (Eesti NSV Põllumajanduse Ministeerium), end. Kolga mõisahoone Loksa rajoonis (Eesti NSV Sovhooside Ministeerium), end. Suuremõisa mõisahoone Eesti NSV Haridusministeerium), Tallinna raekoda (Tallinna linna TSN Täitevkomitee) jt.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrab:

1. Kohustada linnade ja rajoonide tööraha saadikute nõukogude täitevkomiteesid parandama oma tööd kultuurimälestusmärkide kaitse ja nende hooldamise küsimustes ning läbi viima:

a) kultuurimälestusmärkide kaitse hooldamise ja jooksva remondi vastavalt restaureerimise eeskirjadele samuti nende ümbruse heakorrastuse'

b) kooskõlas vastavate keskasutustega kultuurimälestusmärkidele selgitavate tahvlite ülesseadmise ning suunavate teetähiste väljapaneku;

c) linnade ja rajoonide piirides asuvate mälestusmärkide populariseerimist elanikkonna hulgas.

2. Kohustada Eesti NSV Kultuuriministeeriumi, Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklikku Ehituse ja Arhitektuuri Komiteed ja Eesti NSV Teaduste Akadeemiat:

a) tugevdama kontrolli Eesti NSV territooriumil asuvate kultuurimälestusmärkide uurimise, arvelevõtmise, kaitse, kasutamise, restaureerimise ja populariseerimise üle;

b) nägema ette eelarvetes kulutused avariitööde läbiviimiseks kultuurimälestusmärkidel aasta vältel, samuti preemiasummad kodanike premeerimiseks, kes avastavad kultuurajaloolisi väärtusi ja usaldusmeeste premeerimiseks, kes eeskujulikult täidavad oma ülesandeid kultuurimälestusmärkide kaitse korraldamisel;

c) süstematiliselt läbi viima kultuurimälestusmärkide alast selgitustööd ajakirjanduses, raadio ja loengute kaudu;

d) välja andma kultuurimälestusmärke käsitlevat kirjandust ja albumeid ning nägema ette käesoleva viisaastaku jooksul rajoonide lõikes kultuurimälestusmärke ja looduskaitse objekte kirjeldavate illustreeritud brošüüride kirjastamist eesti, vene ja enamkasutatavates võõrkeeltes;

e) esitama k. a. 1. detsembriks Eesti NSV Ministrite Nõukogule kinnitamiseks uute kultuurimälestusmärkide loetelud ja rakendama nende suhtes ettenähtud kaitsekohustusi;

f) viima lõpule kohalike tööraha saadikute nõukogude täitevkomiteede kaasabil kaitselepingute, kaitsekohustuste ja kaitse-rendilepingute vormistamine kõigi kultuurimälestusmärkide valdajatega 1. juuliks 1957. a.;

g) organiseerima rajoonides asuvate kultuurimälestusmärkide paremaks kaitseks usaldusmeeste võrk kohalikest töötajatest, kes on huvitatud mälestusmärkide kaitsealasest tööst;

h) nägema ette kaitse-rendilepingutes sätteid, mis näevad ette kultuurimälestusmärgi kasutaja poolt kahjutasu maksmist, kui kasutaja ei ole kultuurimälestusmärki korras hoidnud, õigeaegselt remonti läbi viinud või ei ole kultuurimälestusmärgi kaitset kindlustanud;

i) esitama Eesti NSV Ministrite Nõukogule 15. detsembriks 1956. a. maaehituste mälestusmärkide vabaõhumuuseumi organiseerimise kohta ettepanekud ja viivitamatult alustama vabaõhumuuseumi ületoomisele kuuluvate objektide nimestike koostamisega ja läbitöötamisega, nende seisukorra kohapealsete ülevaatustega ning organiseerima nimetatud objektide kaitset.

3. Kohustada Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklikku Ehituse ja Arhitektuuri Komiteed koos Eesti NSV Kultuuriministeeriumi ja Eesti NSV Teaduste Akadeemiaga välja töötama põhimääruse p.2 alapunktides «b» ja «h» nimetatud preemiate suuruse ja väljamaksmise, samuti kahjutasu sissenõudmise ja kasutamise korra kohta.

4. Kohustada Eesti NSV kultuuriministeeriumi ulatuslikumalt kasutama vabariigi linnade muuseume ja rajoonidevahelisi koduloomuuseume kunsti- ja ajaloolis-revolutsiooniliste mälestusmärkide populariseerimisel elanikkonna hulgas, organiseerima nende kaudu mälestusmärkide kaitse ja hooldamise juhendamist.

5. Kohustada Eesti NSV Haridusministeeriumi organiseerima õppivale noorsoole koolides nii ajalootundides kui ka koolivälises töös kodurajooni kultuurimälestusmärkide ja looduskaitse objektide tundmaõppimist ja vastavate väljapanekute korraldamist koolides.

6. Teha ülesandeks Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklikule Ehituse ja Arhitektuuri Komiteele, Eesti NSV Kultuuriministeriumile, Eesti NSV Teadusta Akadeemiale, EKP KK Partei Ajaloo Instituudi NLKP KK Marksismi-Leninismi Instituudi Filiaalile koos Eesti NSV Riikliku Plaanikomisjoniga esitada Eesti NSV Ministrite Nõukogule 15. novembriks 1956. a. kultuurimälestusmärkide ja revolutsioonilis-ajalooliste mälestusmärkide loetelu, milliseid tuleks taastada, restaureerida või heakorrastada käesoleval viisaastakul.

7. Kohustada Eesti NSV Teaduste Akadeemiat esitama Eesti NSV Ministrite Nõukogule 1. detsembriks k. a. ettepanekud looduskaitse korraldamise kohta Eesti NSV-s.

8. Kohustada kõiki arhitektuuri mälestusmärke valdavaid asutusi ja organisatsioone hoidma täielikus korras nende kasutuses olevaid arhitektuuri mälestusmärke, teostama nende õigeaegset remonti vastavalt restaureerimise nõuetele ning teostama nende juurde kuuluva territooriumi heakorrastamist.

9. Kohustada läbi viima restaureerimise remonti Eesti NSV Sovhooside Ministeriumi end. Kolga mõisa hoones, Eesti NSV Haridusministeriumi end. Suuremõisa hoones Eesti NSV Põllumajanduse Ministeriumi end. Saue mõisa hoones, taastades need objektid vastavalt restaureerimisprojektidele.

10. Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Ehituse ja Arhitektuuri Komitee Teaduslik-Restaureerimistöõde Töökoja töö parandamiseks pidada vajalikuks:

a) määrata Teaduslik-Restaureerimistöõde Töökoja poolt läbiviidavate konserveerimis- ja restaureerimistöõde lisakulude norm otsestest kuludest 16% (plaanilise kasumita), selle hulgas administratiiv-majanduskuludeks 5,5%

b) lubada Teaduslik-Restaureerimistöõde Töökojal teostada kujutava kunsti ja tarbekunsti esemete restaureerimist vastavalt erinimekirjale, mille kinnitab Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Ehituse- ja Arhitektuuri Komitee kooskõlastades

eelnevalt Eesti NSV Kultuuriministeeriumiga, milline lülitatakse töökoja tööplaani kehtivate normide kohaselt.

11. Teha ülesandeks Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumile ja Eesti NSV Sovhooside Ministeeriumile sisse kanda riikliku kaitse all olevad arheoloogilised ja maa-arhitektuuri mälestusmärgid kolhooside ja sovhooside maakorralduse ning metsakorralduse plaanidesse.

12. Kinnitada põhimäärus kultuurimälestusmärkide kaitse kohta vastavalt lisale.

13. Lugeda kehtetuks Eesti NSV Ministrite Nõukogu 11. jaanuari 1949. a. määrusega nr. 25 kehtestatud põhimäärus kultuurimälestusmärkide kaitsekohta.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu

esimees A. Müürisepp

Eesti NSV Ministrite Nõukogu

asjadevalitseja E. Pertels.

Tallinn, Toompea, 20. oktoobril 1956. Nr. 264

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi seadus

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi kultuurimälestiste kaitse kohta (8. juuni 1961)

Eesti NSV territoorium on rikas kultuurimälestistest, mis kajastavad rahva ajalugu ning revolutsioonilist minevikku, olles ühtlasi hindamatuks tõendiks rahva loomingulistest võimetest ja andekusest. Kultuurimälestistel on oluline tähtsus ajaloo uurimisel ja rahva poliitilisel, kultuurilisel ning esteetilisel kasvatamisel sotsialistliku kodumaa armastuse vaimus. Kultuurimälestiste kaitse ning säilitamine tulevastele põlvkondadele on sotsialistliku riigi ja kogu nõukogude üldsuse tähtsaks ülesandeks.

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu otsustab:

§1. Kõik Eesti NSV territooriumil asuvad ajaloolise ja kultuurilise väärtusega ning poliitilise tähtsusega mälestised on rahva puutumatuks varaks, mida kaitstakse riigi poolt.

§2. Kultuurimälestisteks loetakse arheoloogia-, ajaloo-, arhitektuuri- ja kunstimälestised, millede nimekirja kinnitab Eesti NSV Ministrite Nõukogu Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Ehituse ja Arhitektuuri Komitee või Eesti NSV Kultuuriministeeriumi esildusel.

§3. Kompleksiseloomuga kultuurimälestised koos neid ümbritsevate kaitsetsoonidega kuulutatakse Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt riiklikeks muinsuskaitsealadeks.

§4. Kultuurimälestiste kaitset Eesti NSV-s teostavad vabariiklike organitena Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Ehituse ja Arhitektuuri Komitee ning Eesti NSV Kultuuriministeerium ning kohalike organitena töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteed.

§5. Nõuandvateks organiteks luuakse Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Ehituse ja Arhitektuuri Komitee juurde Muinsuskaitse Nõukogu ning Eesti NSV Kultuuriministeeriumi juurde Ajaloo- ja Revolutsioonimälestiste Kaitse Nõukogu.

§6. Otsest vastutust kultuurimälestiste säilivuse ja kaitsetsoonide korrastuse eest kannavad asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide juhatajad, samuti ka isikud, kelle valduses on või kelle kasutusel oleval territooriumil asub mälestis.

§7. Ühiskondliku aktiivi rakendamiseks kaitsealases töös organiseerivad töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteed koostöös kultuurimälestiste kaitse vabariiklike organite ja kodu-uurimise toimekojadega ühiskondlike usaldusmeeste võrgu.

§8. Kultuurimälestisi või nende üksikuid osi on keelatud ilma kultuurimälestiste kaitse vabariiklike keskorganite loata lammutada, ümberehitamise või muul teel nende kuju ja ilmet muuta.

§9. Kõik ajaloolise, kultuuriloolise või kunstiväärtusega leidesemed, millel puudub omanik, loetakse riigi omandiks.

Ledijale võidakse määrata leiutasu, mille suuruse määrab kultuurimälestiste kaitse vabariikkiku organi poolt moodustatud komisjon.

§ 10. Kui kultuurimälestiste valdajad ei kaitse mälestisi hävimise või nende seisukorra halvenemise eest ja jätavad tähele panemata sellekohased kaitseorganite ettekirjutused, võidakse kultuurimälestiste kaitse vabariiklike organite algatusel mälestised üle anda teisele valdajale või sundvõõrandada tsiviilseadustes ettenähtud korras.

§11. Kultuurimälestiste kaitse-eeskirjade rikkumisel on kohaliku tööraha saadikute nõukogu täitevkomitee juures asuval administratiiv-komisjonil õigus karistada ettevõtete, asutuste või organisatsioonide juhatajaid ning kodanikke rahatrahviga kuni 10 rublani ning kultuurimälestiste kaitse vabariiklikel organitel on õigus karistada rahatrahviga kuni 50 rublani, kusjuures süüdlane on kohustatud omal kulul kõrvaldama mälestistele tekitatud kahjustused.

Kultuurimälestiste kuritahtliku rikkumise või hävitamise eest võetakse süüdlased kriminaalvastutusele vastavalt «Eesti NSV kriminaalkodeksi» sätetele.

§12. Käesolevast seadusest tulenevate kultuurimälestiste kaitseks vajalike abinõude väljatöötamine ja ellurakendamine vabariigis teha ülesandeks Eesti NSV Ministrite Nõukogule.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees J. EICHFELD

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi sekretär B. TOLBAST

Tallinn, 8. juunil 1961

Eesti NSV Ministrite Nõukogu

määrus

Kultuurimälestiste kaitse korraldamise kohta Eesti NSV-s

(31. detsember 1964. Nr. 573)

Vastavalt Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi 8. juuni 1961. a. seadusele «Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi kultuurimälestiste kaitse kohta» Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrab:

1. Kinnitada juurdelisatud Eesti NSV territooriumil asuvate kultuurimälestiste kaitse korraldamise juhend.
2. Kinnitada arheoloogia-, ajaloo- ja kunstimälestiste nimekirjad vastavalt lisadele nr. 1—3 ja arhitektuurimälestiste nimekiri vastavalt lisale nr. 4.
3. Eesti NSV Kultuuriministeeriumil ja Eesti NSV Riiklikul Ehituskomiteel naha ette oma eelarvetes vajalikud summad kultuurimälestiste kaitsega seotud uurimistoode teostamiseks, aktivistide premeerimiseks ja kultuurimälestise tähtsusega esemete leidjatele leiutasu maksmiseks.
4. Rajoonide ja vabariikliku alluvusoga linnade tööraha saadikute nõukogude täitevkomiteedel ning asutustel, ettevõtetel ja organisatsioonidel, kelle valduses on kultuurimälestisi, naha ette eelarvetes summad, mis on seotud kultuurimälestiste kaitse korraldamisega.
5. Lubada Eesti NSV Kultuuriministeeriumil ja Eesti NSV Riiklikul Ehituskomiteel osta selleks eraldatud assigneeringute piires kodanikelt ekspertiisi poolt kindlaksmääratud hinnaga neile isikliku omandi alusel kuuluvaid kunstiteoseid ning muid kultuurimälestise tähtsusega objekte.

Ostetud kunstiteosed või muud kultuurimälestise tähtsusega objektid kuuluvad üleandmisele vastavatele muuseumidele või teistele vastavatele asutustele.

6. Kehtestada kultuurimälestiste (hoonete) kasutamise rendimaksu-määrad vastavalt lisale nr. 5.

7. Eesti NSV Kultuuriministeeriumil ja Eesti NSV Riiklikul Ehituskomiteel laialdaselt kasutada ajaloomuuseumi, kunstimuuseumide, linna-muuseumide, rajoonidevaheliste koduloomuuseumide, memoriaalmuuseumide, rajoonide ja linnade kodu-uurimise komisjonide ja ühiskondlike aktivistide abi kultuurimälestiste väljaselgitamisel, uurimisel, kaitsel ning populariseerimisel elanikkonna hulgas.

8. Eesti NSV Haridusministeeriumil organiseerida kooli- ja koolivälises töös kultuurimälestiste ja nendega seotud ajalooliste sündmuste tundmaõppimist ning kaasaaitamist kultuurimälestiste kaitsele.

9. Eesti NSV Põllumajandussaaduste Tootmise ja Varumise Ministeeriumil kindlustada riikliku kaitse alla kuuluvate arheoloogiamälestiste kandmine kolhooside, sovhooside ning teiste majandite maakasutuste maa- ning metsakorralduse plaanidele.

10. Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklikul Kirjastuskomiteel organiseerida piltpostkaartide, illustreeritud brošüüride, buklettide ja teiste trükiste väljaandmist kultuurimälestiste populariseerimiseks.

11. Lugeda kehtetuks Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1. novembri 1952, a. määrus nr. 863 ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 20. oktoobri 1956. a. määruse nr. 264 (ENSV Teataja 1956, nr. 16, art. 171) punkt 1 ning Eesti NSV Ministrite Nõukogu 31. juuli 1953. a. korralduse nr. 1045 punkt 1.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu

esimees V. Klauson

Eesti NSV Ministrite Nõukogu

asjadevalitseja G. Martin

Tallinn, Toompea, 31. detsembril 1964. Nr. 573.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus

Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni loomise kohta

(2. august 1966. Nr, 360.)

Väljavõte:

Tallinna vanalinna kui silmapaistva arhitektuuriajaloolise ja linnaehitusliku väärtusega minevikupärandi säilitamiseks Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrab:

1. Kuulutada Tallinna vanalinna haljasvööndiga ümbritsetud territoorium riiklikuks kaitsetsooniks. Kehtestada kaitsetsooni piirid vastavalt lisas nr. 1 toodud skeemile.
2. Kinnitada «Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni põhimäärus vastavalt lisale nr. 1.
3. Panna «Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni põhimäärusega» kehtestatud režiimi kontroll Tallinna Linna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee Arhitektuuri ja Planeerimise Valitsuse Arhitektuuri Mälestusmarkide Kaitse Inspektsioonile.
5. Määrata eriotstarbeliste tööde finantseerimiseks kõigile Tallinna vanalinna riiklikus kaitsetsoonis asuvate hoonete ja ruumide valdajaile (välja arvatud elamispind ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 31. detsembri 1964. aasta määrusega nr. 573 kinnitatud kultuurimälestiste nimekirjas toodud hooned) vastavalt kasuliku pinna (laod, administratiiv-ühiskondlik, tööstus-, kaubandus- ja toitlustusettevõtete poolt kasutatav pind) suurusele täiendav

heakorrastusmaks 0,20 rbl. ühe ruutmeetri eest aastas, mis laekub Tallinna Linna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee Arhitektuuri ja Planeerimise Valitsuse Arhitektuuri Mälestusmarkide Kaitse Inspektsiooni erikontole.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu esimees V.
KLAUSON
Eesti NSV Ministrite Nõukogu asjadevalitseja G. MARTIN
Tallinn, Toompea, 2. augustil 1966. Nr, 360.

Lisa nr. 1
Eesti NSV Ministrite Nõukogu 2. augusti 1966. a.
määruse nr. 360 juurde

Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni p õ h i m ä ä r u s

I. Üldalused

1. Tallinna vanalinna riiklik kaitsetsoon koosneb ajaloolisest linna-tuumikust ja seda ümbritsevatele omaaegsetele muldkindlustustele rajatud haljasvööndist.
2. Kaitsetsoon hõlmab territooriumi, mida piiravad Mere puiestee, Pärnu maantee, Võidu väljak, Suvorovi puiestee, Kosmonaut J. Gagarini puiestee ja Põhja puiestee, vastavalt juurdelisatud skeemile.
3. Tallinna vanalinna kaitsetsooni ülesandeks on vanalinna kui aja-loomiselt kujunenud terviku ning kõigi seal paiknevate ehitusajaloolise ja ajaloolis-kultuurilise väärtusega ehitiste ja neid ümbritseva territooriumi, planeeringu, tänavatevõrgu ja topograafiliste iseärasuste iseloomu ja omapära säilitamine, esiletoomine ja korrastamine, koos too- ja elamistingimuste järkjärgulise parandamisega ning olemasolevate kultuurivaartuste elanikkonnale ja turistidele kattaadavaks tegemisega.

II. Kaitsetsoonis kehtiv režiim

4. Tallinna vanalinna riikliku kaitse põhiprintsiipideks on:

1) vanalinna ajalooliselt väljakujunenud arhitektuuritraditsioonide ja koloriidi (ehitusmaterjalid, katusekatted, tänavasillutised, fassaadide viimistlus, hoonestuse gabariit ja üldine mastaabilisus, tänavatevõrk, perspektiivvaated ja siluett) arvestamine;

2) kaitsetsooni kõrge hoonestustiheduse vahendamine tehniliselt ja ehitusajalooliselt väärtusetu ning linna ilmet risustava hoonestuse järkjärgulise likvideerimisega;

3) oma iseloomult kaitsetsooni mittesobivate tööstusettevõtete ja lao-majanduse ning eelkõige intensiivse transpordiga teenindatavate ettevõtete ja asutuste järkjärguline likvideerimine;

4) võimaluste leidmine ehitusajaloolise väärtusega ansamblite, hoonete ja detailide paremaks eksponeerimiseks ning kasutamiseks selleks sobivatel kaasaegsetel eesmärkidel.

5. Keelata üldreeglina Tallinna vanalinna riiklikus kaitsetsoonis uus-ehitiste püstitamine ning elamis- või muu pinna suurendamine peale- ja juurdeehituse teel, lubades seda ainult erandkorras Tallinna Linna TSN Täitevkomitee igakordsel eriloal.

6. Ehitustegevuse sihipäraseks reguleerimiseks Tallinna vanalinna riiklikus kaitsetsoonis kehtestada järgmine uurimistöode ja projekteerimisdokumentatsiooni koostamise kord:

1) igasuguse kaitsetsoonis paikneva ehitise projekteerimisdokumentatsiooni koostamisele peab eelnema või kaasnema ehitusajalooline uurimine mahus, mis tagab metoodiliselt õige lähenemise objektile;

2) kõik ehitusajaloolise tähtsusega hooneosad, konstruktsioonid või detailid, mis avastatakse uurimis- projekteerimis- või ehitustööde käigus, kuuluvad fikseerimisele, säilitamisele või eksponeerimisele neile sobival viisil;

3) kaitsetsoonis püstitatavate uusehitiste, rekonstrueerimiste ja ulatuslike kapitaalremontide projekteerimisdokumentatsiooni koostamiseks antakse tööde teostajale kaitsetsooni ehitusajaloolistest põhimõtetest lähtuvate eritingimustega täiendatud arhitektuur-planeerimise ülesanne, mis tellitakse kehtivas korras Tallinna Linna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee Arhitektuuri ja Planeerimise Valitsuselt.

Arhitektuur-planeerimise ülesande eritingimused koostatakse alltöö-ettevõtu korras Teadusliku Restaureerimise Töökoja poolt ja kooskõlastatakse Tallinna linna peaarhitektiga ja Arhitektuuri Mälestusmarkide Kaitse Inspektsiooniga;

4) uusehitiste, rekonstrueerimiste ja ulatuslike kapitaalremontide projekteerimist teostatakse olenevalt tööde mahust üldreeglina kolmes staadiumis: eskiisprojekt, projektülesanne ja tööjoonised;

5) kaitsetsoonis teostatavate kapitaal- ja jooksvate remontide tehnilise dokumentatsiooni koostamiseks on nõutav Tallinna Linna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee Arhitektuuri ja Planeerimise Valitsuse Arhitektuuri Mälestusmarkide Kaitse Inspektsiooni igakordne luba, mis sisaldab vajalikke ehitusalaseid eritingimusi.

III. Järelevalve

7. Tallinna Linna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee Arhitektuuri ja Planeerimise Valitsuse Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspektsioon (AMKI):

- 1) reguleerib ja kooskõlastab kaitsetsooni piires kõiki ehitus- ja arhitektuurialaseid küsimusi sõltumata objektide ametkondlikust alluvusest;
 - 2) täidab kaitsetsoonis Riikliku Arhitektuuri ja Ehituse Kontrolli Tallinna Linna Inspeksiooni ja rajooniarhitekti funktsioone;
 - 3) väljastab lubasid kapitaal- ja jooksvate remontide tehnilise dokumentatsiooni koostamiseks ja võtab osa igasuguste ehitustööde dokumentatsiooni kooskõlastamisest; kooskõlastab hoonete fassaadide värvitoone ning reklaami- ja valgustuskavandeid;
 - 4) annab ettekirjutusi hoonete remondi- ja restaureerimistööde teostamiseks ja vanalinna heakorrastuse ning välisilme parandamiseks;
 - 5) finantseerib erandjuhtudel vanalinna ajaloolise ilme säilitamiseks ja taastamiseks kavandatud töid koos eelnevate uurimis- ja projekteerimistöödega, kui nende maksumus oluliselt ületab vastavate tööde tavalise maksumuse;
 - 6) esitab vastavalt kehtivale seadusandlusele materjale nende kodanike ja ametiisikute vastutuselevõtmiseks, kes on rikkunud «Tallinna vanalinna kaitsetsooni põhimaaruse» sätteid;
 - 7) omab vaba juurdepääsu õiguse igale kaitsetsoonis paiknevale objektile;
 - 8) vastutab «Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni põhimaaruse» täitmise eest.
8. Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Ehituskomitee Teadusliku Restaureerimise Töökoda täidab juhtiva projekteerimisorganisatsiooni funktsioone Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni piires ja:

- 1) kooskõlastab uusehituste, rekonstrueerimiste ja ulatuslike kapitaalremontide arhitektuur-planeerimise ülesandeid ja eskiisprojekte ning võtab osa projektülesannete kooskõlastamisest;
- 2) koostab arhitektuur-planeerimise ülesannete eriosi;
- 3) omab vaba juurdepääsu õiguse igale kaitsetsoonis paiknevale objektile.

IV. Vahendid

9. Tallinna Linna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee Arhitektuuri ja Planeerimise Valitsuse Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspektsioon kasutab vastavalt kehtivale korrale eriotstarbeliste tööde finantseerimiseks vanalinna riiklikus kaitsetsoonis asuvate pindade valdajailt laekunud heakorrastusmaksu summasid.